

2014 TUNUS ANAYASASI HAKKINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME*

Arş. Gör. Murat AÇIL**

A GENERAL REVIEW OF 2014 TUNISIAN CONSTITUTION

ÖZ

2014 Tunus Anayasası, 14 Ocak Devrimi'nin ardından oluşan özgürlükçü havada geniş bir mutabakatla hazırlanmış bir metindir. Anayasada, üçüncü kuşak hakları da kapsayacak şekilde, geniş bir temel hak ve hürriyetler listesine yer verilmiştir. Hükümet sistemi alanında, üçüncü dalga demokrasilerinin de yaygın olarak benimsediği yarı başkanlık sisteminin tercih edildiği görülmektedir. Uzun yıllar süren otoriter yönetimin ardından demokratik kazanımları koruyabilmek için güçlü bir Anayasa Mahkemesi'ne yer verilmiştir.

---

* **Kabul Edildiği Tarih:** 06.07.2017

DOI Numarası: [10.15337/suhfd.305604](https://doi.org/10.15337/suhfd.305604)

Bu makale, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlanan "Tunus'un Demokratik Dönüşümü ve 2014 Tunus Anayasası" isimli seminer çalışmasından yararlanılarak yazılmıştır.

** Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

E-mail Adresi: murat_acil@hotmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-0333-3121

Çalışmamızda 2014 Tunus Anayasası'nın öngördüğü devlet yapısı, temel hak ve hürriyetler, kamusal erkler ve bu erklerin birbirleri ile ilişkileri ana hatları itibariyle incelenmiştir.

ANAHTAR KELİMELER: *Yarı Başkanlık Sistemi, Rasyonelleştirilmiş Parlamenterizm, Anayasa Mahkemesi, En Büyük Artık Usulü, Yüksek Hâkimler Kurulu*

ABSTRACT

2014 Tunisian Constitution is a text which has been prepared with a wide consensus in a libertarian atmosphere which was occurred after the 14 January Revolution. A wide list of fundamental rights and liberties including third-generation human rights has been took part in constitution. In the area of system of government, semi-presidential system has been preferred like other third wave democracies did. After the long authoritarian period, a strong Constitutional Court has been took part to preserve the democratic gains.

In this work, the structure of state, fundamental rights and liberties, relation of public powers to an another in 2014 Tunisian Constitution have been evaluated.

KEY WORDS: *Semi-Presidential System, Rationalized Parliamentarism, Constitutional Court, Largest Remainder Method, Supreme Judicial Council*

1) GİRİŞ

Arap Baharı'nın başladığı ülke olan Tunus'ta, Bin Ali önderliğindeki otoriter yönetimin yıkılması üzerine, 2011 yılında yeni bir anayasa hazırlamak üzere Kurucu Meclis oluşturmuştur. Üç yıla yakın bir süre boyunca çalışmalarını sürdüren Kurucu Meclis, 26 Ocak 2014 günü, 4 çekimser, 12 ret oyuna karşılık 200 kabul oyu ile yeni Tunus Anayasası'nı kabul etmiştir.

2014 Tunus Anayasası 10 bölüm ve 149 maddeden oluşmaktadır. Çalışmamızda 2014 Tunus Anayasası'nın öngördüğü devlet yapısı, temel hak ve hürriyetler, kamusal erkler ve bu erklerin birbirleri ile ilişkileri ana hatları itibariyle incelenmiştir.

II) ANAYASANIN GENEL YAPISI, DEĞİŞTİRİLMESİ VE DEVLETİN TEMEL NİTELİKLERİ

Siyasal sisteminde köklü değişimler geçiren ülkelerde uzun ve ayrıntılı anayasalar yapma eğilimi bulunmaktadır¹. 2014 Tunus Anayasası'nda ise ne seçilmiş makamlara güvensizliğin bir tezahürü olarak ileride çıkması muhtemel her türlü durum düşünülüp ayrıntılı bir düzenleme yapma yoluna gidilmiş; ne de 1959 Anayasası gibi bilinçli boşluklar bırakılıp bu boşlukların uygulamada iktidarı elinde bulunduran güçler tarafından doldurulmasına müsaade edilmiştir. Devletin temel niteliklerini düzenleyen birinci bölümü ile temel hak ve hürriyetleri düzenleyen ikinci bölümünde maddeler kısa ve öz bir üslupla kaleme alınmışken, kamu organlarını düzenleyen bölümler için daha kazuistik bir yöntem benimsenmiştir.

2014 Anayasası, devrim kazanımlarını somutlaştıran bir hukuki metin olarak tasarlanmıştır. Bu yüzden anayasada değişiklik yapılması, hem teklif hem de kabul aşamaları açısından oldukça güç şartlara bağlanarak temel hak ve hürriyetlerin garanti altına alınması yoluna gidilmiştir.

Anayasa değişikliğini teklif etme yetkisi, Cumhurbaşkanı ve Meclis üye tam sayısının üçte biri oranında milletvekiline verilmiştir. Temsilciler Meclisi Başkanı tüm değişiklik tekliflerini, anayasanın değiştirilmesi yasaklanan hükümlerine aykırı olup olmadığını incelemesi için Anayasa Mahkemesi'ne sunar². Anayasa Mahkemesi'nin uygun bulunduğu tekliflerin maddelerinin görüşülmesine geçilebilmesi için Meclis üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu gereklidir. Görüşmelerin ardından yapılan nihai oylamada, üye

¹ Atar, Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, Konya, 2013, s. 6.

² Bu hüküm birçok açıdan sakıncalıdır. Öncelikle Anayasa Mahkemesi'nin anayasa değişiklikleri hakkında esas denetimi yapabilmesinin önü açılmıştır. Anayasa Mahkemesi bu yetki sayesinde, örneğin 2. maddede yer verilen hukukun üstünlüğü gibi, tanımı ve kapsamı üzerinde farklı değerlendirmeler yapılmaya müsait bir kavrama dayanarak değişiklik teklifini reddedebilir. İkincisi, değişiklik tekliflerinin otomatik olarak Anayasa Mahkemesi tarafından incelenebilmesi, yargı fonksiyonunun temel mantığıyla bağdaşmaz. "Davasız yargılama olmaz" ilkesi uyarınca bir mahkemenin bir uyuşmazlığı çözüme kavuşturabilmesi için talep gereklidir. Oysa burada Meclis Başkanının değişiklik teklifini Anayasa Mahkemesi'ne götürme konusunda takdir yetkisi değil, bağlı yetkisi söz konusudur.

tamsayısının üçte ikisinin oyuyla teklif kabul edilmiş olur. Fakat Cumhurbaşkanı'nın parlamentoda kabul edilen değişiklik teklifini referanduma sunma yetkisi vardır.

Anayasanın 1. maddesine göre “Tunus; özgür, bağımsız ve egemen bir devlettir. Dini İslam, dili Arapça ve devlet şekli cumhuriyettir.” 2. maddeye göre “Tunus; vatandaşlık, halkın iradesi ve hukukun üstünlüğüne dayanan sivil bir devlettir”. Bu iki maddenin değiştirilmesi yasaklanmıştır. 4. maddede Tunus Cumhuriyeti'nin temel ilkelerinin özgürlük, onur ve adalet olduğu; 7 ve 8. maddelerde aile ve gençliğin korunmasının devletin yükümlülüklerinden olduğu, 12. maddede devletin sosyal adaleti, sürdürülebilir gelişmeyi sağlamak ve bölgeler arası gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak için pozitif ayrımcılığa başvurabileceği, 14. maddede devletin üniter yapı içerisinde adem-i merkezi bir idare sistemi kuracağı, 15. maddede kamu idaresinin açıklık, bütünlük, verimlilik ve hesap verilebilirlik esaslarına göre tarafsız ve eşitlik ilkesine uygun bir şekilde halka hizmet edeceği, 16, 18 ve 19. maddelerde sırasıyla eğitim kurumlarının, ordu ve polis güçlerinin tarafsızlığı, 20. maddede ise Temsilciler Meclisi tarafından onaylanan uluslararası anlaşmaların normlar hiyerarşisinde kanun üstü ve anayasa altı seviyede yer aldığı düzenlenmiştir³. Temel ilkeler bölümünde devletin nitelikleri olarak demokratiklik ve insan haklarına bağlılık hususlarının yer almaması bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Fakat bu eksiklik, anayasanın başlangıç kısmında ve diğer maddelerinde bu ilkelere yer verilerek giderilmeye çalışılmıştır.

Yeni Tunus Anayasası hazırlanırken farklı toplum kesimleri ve partiler arasında görülen en önemli ihtilaf, din-devlet ilişkilerinin düzenlenmesi konusunda yaşanmıştır. 1959 Anayasası'nda devletin dininin İslam olduğu

³ Bu hükümde, sadece “Temsilciler Meclisi” tarafından onaylanan uluslararası anlaşmalardan bahsedilmesi, eski rejim döneminde kabul edilen uluslararası anlaşmaların da kanun üstü bir seviyede yer alıp almadığı ile ilgili tereddüt doğurabilecek niteliktedir. Bu açıdan “Yasama organı tarafından onaylanmış” ifadesinin yer alması daha uygun olurdu. (European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission), **Opinion on the Final Draft Constitution of the Republic of Tunisia, Opinion 733 / 2013**, 17 Ekim 2013, s. 10) Fakat hukuk düzeninin bütünlüğü ilkesi gereğince, hükmün sözel ifadesine bağlı kalmadan eski rejim döneminde usulüne uygun olarak kabul edilmiş uluslararası anlaşmaların da kanun üstü bir seviyede yer aldığını kabul etmek gerekir.

vurgulanmış olmasına rağmen hem Burgiba, hem de Bin Ali dönemlerinde yönetim seküler ilkeler üzerine oturtulmuştur⁴. Buna ek olarak Nahda gibi İslamcı partiler yasaklanmış; parti yöneticileri ve üyeleri tutuklamalardan sürgün ve işten çıkarmaya varıncaya dek birçok baskıyla karşılaşmıştır. 14 Ocak Devriminin ardından oluşan özgürlükçü havada, yeraltına inmek zorunda kalan başta Nahda olmak üzere birçok İslamcı hareket tekrar örgütlenmeye başlamıştır. Ulusal Kurucu Meclis seçimlerinde Nahda'nın yakaladığı büyük başarı, seküler parti ve kesimlerin tedirginliğine yol açmıştır. Fakat Nahda, Mısır'daki Müslüman Kardeşler Hareketi'nin aksine, hem söylem hem de faaliyet bazında muhalefetin tedirginliğini gidermeye yönelik adımlar atmaya başlamıştır. Seçimlerin ardından sol görüşlü iki partiyle koalisyon hükümeti kurulmuş; parti içindeki aşırı istekler de törpülenmeye çalışılmıştır.

Din-devlet ilişkileri açısından anayasal düzenlemelerde ortalama bir yolun tercih edildiği söylenebilir. Anayasanın birçok kısmında İslam dinine yönelik atıflar bulunmaktadır. Başlangıç kısmında ve 39. maddede ülkenin İslam-Arap kimliği vurgulanmış; 1. maddede İslam'ın devlet dini olduğu belirtilmiş⁵; 6. maddede dinin ve kutsalların devletin koruması altında bulunduğu beyan edilmiş ve 74. maddede Cumhurbaşkanı'nın Müslüman olması şart koşulmuştur. Üstelik anayasada laiklik ilkesine de yer verilmemiştir. Tüm bu İslami referanslara karşın anayasada, şeriate hukukun kaynakları arasında yer veren bir hükme rastlanmamaktadır. Anayasanın 6. maddesinde⁶ din ve vicdan özgürlüğü ile ibadet özgürlüğü garanti altına

⁴ Köybaşı, Serkan, “Yeni Tunus Anayasası'nın Yazım Süreci Ve Sürecin Sonuca Yansıması”, Prof. Dr. Feridun Yenisey'e Armağan, C. 2, İstanbul, 2014, s. 2303.

⁵ Bu hükmün devlet dinine mi yoksa Tunus halkının çoğunluğunun dininin İslam olduğuna mı vurgu yapıldığına ilişkin tartışmalar için bkz. The Carter Center, **The Constitution-Making Process in Tunisia: Final Report**, 2014, s. 81; http://www.cartercenter.org/resources/pdfs/news/peace_publications/democracy/tunisia-constitution-making-process.pdf, E.T. 26.08.15; Horchani, Ferhat, “Güçlü Ve Zayıf Yönleriyle 27 Ocak 2014 Tarihli Yeni Tunus Anayasası”, Duymaz, Erkan (Çeviren), **Anayasa Hukuku Dergisi**, C. 3, S. 6, Y. 2014, s. 17; European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission), s. 6.

⁶ Bu madde anayasanın sistematığı açısından oldukça sıkıntılıdır. Temel hak ve hürriyetlere genel olarak anayasanın ikinci bölümünde yer verilmişken din ve vicdan özgürlüğüne devletin temel ilkelerini düzenleyen birinci bölümde yer verilmesi, bu

alınmış; tekfir⁷ yasaklanmıştır. Ayrıca Hizbut Tahrir, İslah Cephesi, Ensar el-Şeria gibi Kurucu Meclis'te temsil imkânı bulamayan Selefi grupların ülke genelinde 200'den fazla camiye kontrol altında tuttıkları söylentileri⁸ üzerine devletin; camilerin ve her türlü ibadethanelerin tarafsızlığını sağlamakla görevli olduğuna ilişkin bir hüküm anayasada yer almıştır.

III) Temel Hak ve Hürriyetler

2014 Anayasası'nda 1959 Anayasası'na oranla çok daha geniş bir temel hak ve hürriyetler listesine yer verilmiştir. Anayasada birinci ve ikinci kuşak hakların yanı sıra üçüncü kuşak haklar da bulunmaktadır.

Anayasada yer alan birinci kuşak haklar listesi şöyledir: Eşitlik ilkesi (m.21), hayat hakkı (m.22), insan onuru, vücut bütünlüğü ve işkence yasağı (m.23), özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı, haberleşme hürriyeti, yerleşme ve seyahat hürriyeti (m. 24), vatandaşlık hakkı (m.25), siyasi iltica hakkı (m.26), kişi özgürlüğü ve güvenliği (m.27, 28,29), mahkûmların hakları (m.30), düşünce, ifade ve basın hürriyeti (m.31), akademik hürriyetler (m.33), seçme ve seçilme hakkı (m.34), örgütlenme özgürlüğü (m.35), toplanma ve barışçıl gösteri hakkı (m.37), mülkiyet ve fikri mülkiyet hakkı (m.41). Geniş bir listeye yer verilmiş olsa da zorla çalıştırma yasağı ve teşebbüs hürriyetinin düzenlenmemiş olması bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca kutsal bir hak olarak adlandırılan hayat hakkının sınırlandırılmasında inisiyatif yasama

---

hürriyetin anayasada yer alan diğer hürriyetlerin tabi koruyucu hükümlere tabi olup olmayacağı hususunda tartışma yaratması muhtemeldir. Ayrıca bu maddeyle devlete yüklenen dini ve kutsalları koruma görevi de din ve vicdan hürriyeti ile ifade hürriyetinin anayasal bir sınırlaması olarak anlaşmıştır. Bu yönde bir anlayış için bkz. Guellali, Amna, "The Problem with Tunisia's New Constitution", **World Policy Journal**, 3 Şubat 2014, <http://www.worldpolicy.org/blog/2014/02/03/problem-tunisia%E2%80%99s-new-constitution>, E.T. 30.08.15.

⁷ Tekfir; Müslüman bir kişinin küfre düştüğünü, bu yüzden öldürülmesinin caiz olduğunu ilan etmektir. Tunus'taki siyasal dönüşümün sorunsuz atlatılabilmesinde iktidar ve muhalefetin tekfirin yasaklanması konusundaki uzlaşısı büyük yarar sağlamıştır. Bu sayede laik kesimin tekfir suçlamasına maruz kalma korkusu ile gereği gibi siyaset yapamayacağına dair endişeler ortadan kaldırılmıştır.

⁸ Yaşar, Nebahat, **Reconsidering Durability of Authoritarian Regime and Possibilities of Democratization in Tunisia**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Orta Doğu Araştırmaları Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014, s. 98.

organına bırakmak ve genel sınırlamaların dışında ekstra bir şart öngörmemek, hayat hakkının özel konumuyla bağdaşmamıştır⁹.

Tunus'u 14 Ocak Devrimine götüren sürecin önemli etkenlerden biri, özellikle eğitilmiş genç nüfus arasında işsizlik oranlarının yüksek olmasıydı. Ayrıca refahın tabana yayılamaması ve bir grup siyasal eliten devlet imkânları sayesinde aşırı zenginleşmesi devrimi tetikleyen sebeplerdendi. Bu ekonomik hoşnutsuzluğun bir yansıması olarak 2014 Anayasası'nda sosyal ve ekonomik haklara geniş bir yer ayrılmıştır¹⁰. Anayasada yer alan sosyal haklar şunlardır: Ailenin korunması (m.7), gençliğin korunması (m.8), sendika kurma ve grev hakkı¹¹ (m.36), sağlık hakkı¹² (m.38), eğitim hakkı¹³ (m.39), çalışma hakkı ve ücrette adalet (m.40), sporun teşviki (m.42), çocuk hakları (m.47), engelli bireylerin korunması (m.48). Sosyal ve ekonomik haklara bu kadar geniş yer ayrılmış olmasına rağmen bu hakların hayata geçirilmesinde devletin hangi öncelikleri gözeteceği ile ilgili bir düzenleme bulunmamaktadır.

⁹ Hayat hakkının düzenlendiği 22. madde şöyledir: "Hayat hakkı kutsaldır ve kanunda düzenlenen istisnai haller dışında dokunulamaz." Bu maddede hayat hakkının hangi durumlarda ihlal edilebileceği ile ilgili özel bir düzenleme yapılmaması, hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasının sınırını düzenleyen 49. madde ile bir çelişki doğurmuştur. Çünkü 49. maddede yer alan kriterlerden biri olan öze dokunma yasağı, niteliği gereği hayat hakkı için uygulanamaz. Zira hayat hakkına yapılacak her türlü sınırlandırma öze dokunmak durumundadır. Bu açıdan kanunda hangi istisnai halin düzenlenebileceği soru işaretidir. Anayasadaki düzenlemeden maksat idam cezasının devamı ise, bunun anayasada açıkça yer alması daha uygun olurdu.

¹⁰ 1959 Anayasası'nda sosyal haklara yer verilmemiş; sadece başlangıç kısmında cumhuriyet rejiminin ülke servetini halk yararına sarf etmede, iktisadi hayatı canlandırarak refah içindeki bir hayatı temin etmede, ailenin ve vatandaşların eğitim, sağlık ve hayatı için gerekli olan şeyleri üretmede en iyi kefil olduğu belirtmekle yetinilmişti. Bkz. El Gannuşi, Raşid, **İslam Devletinde Kamusal Özgürlükler**, Tunç, Osman (Çeviren), İstanbul, Tarihsiz, s. 88.

¹¹ Ordu, iç güvenlik ve gümrük personelinin sendika kurma ve grev hakkı bulunmamaktadır (m.36).

¹² "Devlet, düşük gelirli ve çaresiz kimselerin sağlık hizmetine ücretsiz erişimini garanti eder" (m.38).

¹³ 16 yaşına kadar eğitim ve öğretim zorunludur. Devlet tüm seviyelerde ücretsiz eğitim imkânı sağlamakla yükümlüdür (m.39).

Tunus Anayasası'nın en ilgi çekici özelliklerinden birisi, üçüncü kuşak haklara da yer vermesidir. Anayasada yer alan üçüncü kuşak haklar şöyledir: Kültür hakkı (m.42), su hakkı (m. 44), sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı¹⁴ (m.44).

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili esaslar anayasanın 49. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre temel hak ve özgürlükler sınırlandırılırken riayet edilmesi gereken hususlar sınırlamanın ancak kanun ile yapılabilmesi, hakkın özüne dokunma yasağı, ölçülülük ilkesi, sınırlamanın sivil ve demokratik devletin gereklerine uygunluğu ve anayasada yer alan genel sınırlama sebeplerinden birisine dayanılmasıdır.

Genel sınırlama sebepleri; başkalarının haklarının korunması, kamu düzeninin gerekleri, ulusal savunma, kamu sağlığı, genel sağlık ve genel ahlakın gerekleri olarak öngörülmüştür. Her bir maddede o hak ve hürriyetin niteliğine uygun özel sınırlama sebepleri konulması yerine geniş ve soyut içerikli bir genel sınırlama sebebi kataloğuna yer verilmesi hak ve hürriyetlerin korunması açısından daha az güvenceli bir yöntem olmuştur.

İnsan haklarının korunması açısından anayasada yer alan iki güvencenin özel önemi bulunmaktadır. Birincisi; anayasada garanti altına alınan hak ve hürriyetleri temelinden sarsacak şekilde anayasa değişikliği yapılmasının yasaklanmasıdır (m.49/3). Bu hüküm, temel hak ve hürriyetler alanında değişiklik yapılmasını tümüyle yasaklamamaktadır. Ancak yapılan değişiklik ile o hak ve hürriyetin kullanılamaz hale getirilmesi veya tamamıyla kaldırılması yasaklanmaktadır. Temel hak ve hürriyetler alanında tali kurucu iktidarın değişiklik yetkisinin sınırlandırılması orijinal bir güvencedir. İkinci güvence ise anayasal bir kurum olan İnsan Hakları Komisyonu'dur. Bu komisyon, insan hak ve hürriyetlerine saygı gösterilmesini gözetir ve insan haklarına ilişkin hukuki altyapının geliştirilmesi için teklifler sunar. İnsan hakları alanında hazırlanan kanun tasarılarının bu komisyon tarafından incelenmesi mecburidir. Bağımsız ve tarafsız üyelerden oluşan komisyon ayrıca, insan hakkı ihlallerinin çözümü amacıyla araştırmalar yürütür (m.128).

¹⁴ Bu hak kapsamında iklim değişikliğiyle mücadeleye de yer verilmiştir. Tunus; Dominik Cumhuriyeti ve Ekvator'un ardından iklim değişikliği ile mücadeleye anayasasında yer veren üçüncü ülke olmuştur (Köybaşı, s. 2312).

2014 Anayasası'nın temel hak ve hürriyetler alanıyla ilgili eleştiriye açık yönü olağanüstü durumlarda hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ve ortadan kaldırılması ile ilgili bir düzenlemeye yer verilmemiş olmasıdır. Anayasanın 80. maddesinde devletin bağımsızlığını ve milletin güvenliğini tehdit eden istisnai durumlarda Cumhurbaşkanı'nın Başbakan ve Temsilciler Meclisi Başkanı'na danıştıktan sonra her türlü tedbire başvurabileceği düzenlenmiştir. Açıkça belirtilmemiş olsa dahi, "her türlü tedbir" kavramının kapsamı dâhiline temel hak ve hürriyetleri sınırlandırmanın ve gerektiğinde ortadan kaldırmanın da gireceği kabul edilmelidir. Esasında, olağanüstü durumlarda temel hak ve özgürlükleri olağan dönemlere göre daha fazla sınırlandırmak ve hatta geçici bir süre için ortadan kaldırmak karşılaştırmalı hukukta genel kabul gören bir uygulamadır. Fakat birçok anayasada sınırlandırmanın ölçülülük ilkesine uygun olması emredildiği gibi özel öneme sahip bazı hakların ortadan kaldırılamayacağı da düzenlenmektedir. Tunus Anayasası'nda ise ölçülülük ilkesine ve çekirdek haklar listesine yer verilmemesi büyük bir eksiklik teşkil etmektedir¹⁵.

Anayasanın temel hak ve hürriyetler alanındaki en ilerici yönü kadın haklarına verilen özel önemdir. Öncelikle birinci anayasa taslağında yer alan ve çeşitli toplum kesimlerinin tepkisine sebep olan "tamamlayıcılık" ifadesi yerine kadın ve erkeğin eşit hak ve ödevlere sahip olduğunu belirten bir düzenlemeye yer verilmiştir (m.21). Ayrıca devlete, kadınların mevcut haklarını geliştirmek, seçimle işbaşına gelen organlarda kadınların eşit

---

¹⁵ Tunus'ta 26 Haziran 2015 tarihinde 38 kişinin ölümü ve 39 kişinin yaralanması ile sonuçlanan bir terör saldırısı üzerine Cumhurbaşkanı Es Sibi olağanüstü hal ilan etmiştir. Olağanüstü hal durumuna dayanılarak çıkarılan bir kararname ile yürütme organına grev ve gösteri yürüyüşlerini yasaklama, şüpheli kişileri gözaltına alma ve basın üzerinde denetim kurma imkânı tanınmıştır. İnsan Hakları İzleme Örgütü, Tunus Anayasası'nın böyle bir imkân vermediği, olağanüstü hal durumlarında dahi olağan dönemlerdeki şartlara riayet edilerek temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılabilceğini belirten bir bildiri yayınlamıştır (Bildiri için bkz. <https://www.hrw.org/news/2015/07/07/tunisia-emergency-shouldnt-trump-rights>, E.T. 02.09.2015). Bu görüşe katılmak mümkün görünmemektedir. Zira anayasanın 80. maddesi, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının esaslarını gösteren 49. maddesine göre özel hükümdür ve öncelikle uygulanır.

temsilini sağlamak ve kadına karşı şiddeti önlemek için çalışma görevi verilmiştir (m.46/1, m.46/3, m.46/4).

Anayasada yer alan hak ve hürriyetler, kısa ve veciz bir ifade ile düzenlendiği için bunların yorumlanması ve sınırlarının çizilmesi konusunda başta Anayasa Mahkemesi olmak üzere yargı organlarının tutumu belirleyici olacaktır¹⁶. 49. maddede de hak ve özgürlüklerin her türlü ihlalden korunması vazifesi yargısal mercilere tevdi edilmiştir.

IV) Kamusal Erkler, Hükümet Sistemi ve Yasama-Yürütme Münasebetleri

A) Genel Olarak

1959 Anayasası'nın başlangıç kısmında kuvvetler ayrılığına dayanan demokratik bir rejim kurulduğu iddia edilse de esasında yasama ile yürütme gücü arasında yürütmeye, yürütme gücü içerisinde ise Cumhurbaşkanı'na bariz bir üstünlük tanınmıştı. Cumhurbaşkanı, sahip olduğu geniş yetkilerin de etkisiyle kısa sürede siyasal sisteme tek başına hâkim olabilmisti. Anayasada etkili fren mekanizmalarına yer verilmemesi sebebiyle bu hâkimiyet uzun yıllar sürdürülebilmiş ve ancak bir devrim neticesinde demokratik rejimin inşası aşamasına geçilebilmiştir. 2014 Anayasası hazırlanırken bu kötü tecrübeden gerekli dersler çıkarılarak, –yasama organının nispeten güçsüz bırakılmasını bir kenara bırakırsak- hiçbir kuvvetin gereğinden fazla ön plana çıkmasına müsaade edilmemiştir. Özellikle siyasetin denetimine ilişkin yargısal güvenceler, rejimin tekrar otoriter bir yapıya kaymasına engel olacak niteliktedir.

B) Yasama Organı

1) Temsilciler Meclisinin Oluşumu ve Milletvekillerinin Seçimi

2014 Anayasası'na göre yasama organı finansal ve idari açıdan bağımsız niteliğe sahip, Temsilciler Meclisi olarak adlandırılan tek bir meclisten oluşmaktadır. Temsilciler Meclisi genel, serbest, eşit, gizli, doğrudan ve gizli oy ile açık sayım ilkelerine uygun olarak yapılan seçimler sonucunda 5 yıllık

¹⁶ Fedtke, Jörg, "Comparative Analysis Between the Constitutional Process in Egypt and Tunisia –Lessons Learnt- Overview of the Constitutional Situation in Libya", **European Parliament Directorate General for External Policies of the Union: Directorate B**, 2014, s.14.

süre¹⁷ için seçilen 217 milletvekilinden¹⁸ oluşmaktadır. 18 yaşını doldurmuş her Tunus vatandaşı seçim kanununda belirtilen esaslar dâhilinde seçme hakkına sahip kılınmıştır. Seçim Kanununda¹⁹ vatandaşlık ve yaş dışında seçmen kütüğüne kayıtlı olmak, belli suçlardan hüküm giymemiş olmak, ayırt etme gücüne sahip olmak şartlarına yer verilmiştir (m.6). Ayrıca silahlı kuvvetler ve güvenlik güçleri mensuplarının oy kullanması yasaklanmıştır²⁰. Seçilme yeterliliği için anayasada yer alan şartlar ise; seçimlerden en az 10 yıl önceden Tunus vatandaşı olmak, 23 yaşını doldurmuş olmak ve bir kanun ile milletvekili seçilmesi yasaklanmamış olmaktır²¹. Seçim Kanununda hâkimler, büyükelçiler, konsololar, valiler, valilik genel sekreterleri ve belediye başkanlarının istifasını sunmadan aday olmaları yasaklanmıştır. Ayrıca bu kişiler istifalarını sunmuş olsalar dahi son bir yıl içerisinde görev yaptıkları bölgeden aday olamazlar (m.20).

Anayasada seçim sistemi ile ilgili bir düzenleme bulunmamaktadır. Söz konusu düzenleme Seçim Kanununda yer almaktadır. Seçim sistemi olarak nispi temsilin en büyük artık usulü benimsenmiştir. Ülke, nüfusu oranında vekil ile temsil edilecek 27'si yurtiçi, 6'sı yurtdışı²² olmak üzere toplam 33 seçim bölgesine ayrılmıştır. Partiler, her bir bölge için ayrı birer liste hazırlayacak ve seçmenler bu listeler arasından seçimde bulunacaktır.

¹⁷ Yakın ve muhtemel bir tehlike sebebiyle seçimlerin yapılması mümkün görünmez ise Meclis'in görev süresi uzatılabilir (Anayasa m.56/2).

¹⁸ Milletvekili sayısı anayasada değil seçim kanununda yer almıştır.

¹⁹ 1 Mayıs 2014 tarih ve 36 sayılı Seçimler ve Referandum Hakkında Temel Kanun'un İngilizce tercümesi için bkz. <http://aceproject.org/ero/en/regions/africa/TN/tunisia-organic-law-on-elections-and-referenda>, E.T. 06.09.15.

²⁰ Güvenlik güçlerine oy kullanma hakkı verilmemesine ilişkin bu düzenleme, genel oy ilkesine aykırıdır. Geçmişte ülkemizde de rastlanan bu tarz düzenlemelerin temel gerekçesi, güvenlik güçlerinin siyasete olan ilgilerini azaltmaktır. Fakat tam aksine, güvenlik güçlerine oy hakkı vermek, onların da demokratik yollarla siyasetin şekillenmesine katkıda bulduklarını hissetmelerini sağlayarak antidemokratik yöntemlere başvurmalarına engel olabilir.

²¹ Seçilme yeterliliği açısından kanuna gönderme yapılmayıp anayasada düzenleme yapılması, daha güvenceli bir yol olurdu.

²² Fransa'da 2; İtalya, Almanya, Arap ülkeleri, Amerika ve Avrupa'nın diğer ülkelerinde birer yurtdışı seçim bölgesi oluşturulmuştur.

Seçmenin parti listesinde değişiklik yapma yahut sıralamayı değiştirme yetkisi bulunmamaktadır (m.108). Oyların milletvekilliklerine tahvili için üç aşamalı bir hesaplama yapılmaktadır. Öncelikli olarak, kullanılan geçerli oyların toplamı o bölgeden çıkacak toplam milletvekili sayısına bölünerek bir kota bulunur. İkinci aşamada, her partinin aldığı toplam oy sayısı söz konusu kotaya bölünmek suretiyle çıkaracakları milletvekili sayısı belirlenir. Son olarak ise, partilerin bölümden artı kalan oyları büyükten küçüğe doğru sıralanır ve kalan milletvekillikleri bu sıralama doğrultusunda paylaştırılır. Bu düzenleme ile aldıkları oy miktarı kotaya ulaşmayan küçük partilerin de mecliste temsil imkânı bulması sağlanmaya çalışılmıştır.

Belirtmek gerekir ki, söz konusu seçim sistemi ile Tunus'ta tek partili bir hükümetin kurulması kısa vadede mümkün gözükmemektedir. Zira uzun süren otoriter yönetimin ardından oluşan özgürlük ortamında yüzden fazla yeni parti kurulmuştur. Küçük partileri koruyan söz konusu seçim sistemi sebebiyle, partilerin birleşmesi suretiyle ana akım siyasi partilerin oluşturulması da düşük bir ihtimaldir. Bölgesel veya ulusal herhangi bir seçim barajına yer verilmemesi, küçük partilerin ittifaka olan ihtiyacını gereksiz kılmıştır. Nitekim 2011 Ulusal Kurucu Meclis ve 2014 Parlamento seçimleri bu görüşümüzü teyit eder nitelikte tecelli etmiştir. 2011 seçimlerinde 19, 2014 seçimlerinde ise 15 ayrı parti parlamentoda yer almış; her iki seçim sonucunda da tek başına bir iktidar kurulamamıştır. Fakat aşağıda ayrıca gösterileceği üzere, anayasada hükümetin etkinliğini artıracak bazı mekanizmalara yer verilmiştir.

Tunus'ta demokratik geçişin her aşamasında kadın ve gençlerin temsiline özel bir önem verilmiştir. Anayasa ve Seçim Kanununda yer alan hükümler de bu hususa uygun olarak düzenlenmiştir. Anayasanın 46. maddesinde devlete, seçimle işbaşına gelinen organlarda kadınların erkeklerle eşit temsiline sağlamak görevi verilmiştir. Bu sebeple Seçim Kanununda, kadın ve erkek adaylara listede birbirini takip eder şekilde yer verilmesi, aksi takdirde söz konusu listenin reddedileceği öngörülmüştür (m.24). 2014 genel seçim sonuçlarına göre üye tamsayısının % 31'ine tekabül eden 68 kadın aday parlamentoya girmeyi başarmıştır. Bu oranla Tunus, kadın temsili konusunda İtalya, Fransa, Amerika, İngiltere, İsviçre gibi birçok demokratik batı ülkesinin

önüne geçmiştir²³. Gençlerin temsili içinse; dört veya daha fazla vekil ile temsil edilecek bölgeler için hazırlanan listelerde, ilk dört sıranın içinde 35 yaşından küçük bir adayın bulunması zorunlu tutulmuştur (m.25). Ayrıca artık oy sayılarının eşitliği durumunda daha genç olan adayın seçilmesine öncelik tanınmıştır (m.110/5).

Seçimlerin yönetimi ve denetimi ile ilgili olarak Bağımsız Seçim Kurulu (Latin Amerika) modeli benimsenmiştir. Seçimlerin şeffaf ve düzenli bir biçimde gerçekleştirilmesi, Bağımsız Yüksek Seçim Kurulu'nun vazifesidir. Daimi bir seçim idare organı olan Bağımsız Yüksek Seçim Kurulu; bağımsız, tarafsız ve alanında yetkin dokuz üyeden oluşmaktadır. Kurul, seçimlerin yönetimi ile ilgili düzenleyici işlem yapma dâhil her türlü tedbiri almakla görevlendirilmiştir. Seçimlere ilişkin itirazların incelenmesi ise esas olarak Danıştay'ın yetkisi altındadır. Böylece hem seçimlerin yönetimi hem de seçimlerin denetimi aşamaları yürütmeden bağımsız organlara verilerek seçimlerin güvenilirliği teminat altına alınmıştır.

Seçim kanunlarının, alelade kanunlardan daha fazla bir çoğunlukla yapılan ve değiştirilebilen “organik kanun” biçiminde düzenlenmesi öngörülmüştür (Anayasa m.65). Ayrıca seçim sisteminin kanun hükümde kararnamelerle değiştirilmesi de yasaklanmıştır (Anayasa m.70/3). Bu hükümler, seçim kanunlarında yapılacak kötü niyetli değişiklikleri önlemeyi amaçlamaktadır²⁴.

²³ 190 ülkenin yer aldığı listede Tunus, kadın temsili konusunda 32.sırada yer almıştır. Söz konusu liste için bkz. <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>, E.T. 06.09.15.

²⁴ Tunus'un seçim hukuku ile ilgili bilgi için ayrıca bkz. Al Hanachi, Abdul Latif, “Tunisia's First Legislative Elections: Post-Revolution”, **Al Jazeera Center for Studies**, 2 Ekim 2014; Global Network for Rights and Development (GNRD) & International Institute for Peace, Justice and Human Rights (IIPJHR), **Joint Observation Mission to Tunisian Parliamentary Elections 2014: Report**, 21 Kasım 2014; Yaşar, Nebahat, “Tunus Siyasetinde Yeni Döneme Doğru: 2014 Parlamento Seçimleri”, **ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi**, No.14, Ekim 2014; Tavana, Daniel/Alex Russell, “Tunisia's Parliamentary & Presidential Elections”, **Project on Middle East Democracy (POMED)**, Ekim 2014.

2) Temsilciler Meclisinin Çalışma Esasları

Anayasada parlamentonun çalışma esaslarıyla ilgili genel ilkeler belirtilmekle yetinilmiş; ayrıntıya ilişkin hususlar meclis üye tamsayısının salt çoğunluğu ile kabul edilecek olan içtüzüğe bırakılmıştır. Meclis, idari ve mali açıdan bağımsız bir organ olarak düzenlenmiştir. Milletvekillerinin görevini layıkıyla yerine getirebilmesi için her türlü insan ve materyal kaynaklarının Meclis'e tahsis edileceği belirtilmiştir (m.52/3). Temsilciler Meclisinin daimi veya özel komisyonlar oluşturma yetkisi bulunmaktadır. Bu komisyonlarda partiler, milletvekili oranlarına göre temsil edilirler.

Parlamentonun olağan toplantı dönemi, her yılın Ekim ayında başlayıp Temmuz ayında sona erer. Yasama döneminin ilk toplantısı eski Meclis Başkanı'nın çağrısı üzerine genel seçim sonuçlarının ilanından itibaren 15 gün içinde yapılır (m.57/1). Meclisi tatildayken toplantıya çağırma yetkisi Cumhurbaşkanı, Başbakan ve üye tamsayısının üçte biri tutarındaki milletvekillerine aittir (m.57/4).

Meclis, ilk yasama yılında üyelerinden birini Meclis Başkanı olarak seçer (m.59/1). İchtüzüğün 5.maddesinde Meclis Başkanı'nın seçim usulü belirlenmiştir. Buna göre, Meclis Başkanı, üye tamsayısının salt çoğunluğu ile seçilir. Hiçbir aday salt çoğunluğu sağlayamaz ise en fazla oy alan iki adayın katılımı ile ikinci tur oylaması yapılır. Bu oylamada daha çok oy alan aday Başkan seçilir.

2014 Anayasası'nın en ilgi çekici yönlerinden birisi muhalefeti korumaya yönelik ek bazı tedbirler öngörmesidir. Anayasada muhalefetin Meclis'in önemli bir parçası olduğu ve parlamento dâhilindeki tüm faaliyetlerde yeterli temsilinin sağlanması gerektiği açıkça belirtilmiştir. Maliye Komisyonu Başkanlığı ve Dışişleri Komisyonu Raportörlüğünün bir muhalefet partisi üyesine verilmesi zorunlu tutulmuştur. Ayrıca muhalefetin her yıl bir soruşturma komisyonu kurma ve bu komisyona başkanlık etme yetkisi de bulunmaktadır (m.60).

3) Milletvekillerinin Hukuki Statüleri

Anayasada milletvekillerinin görevlerini hiçbir baskıya maruz kalmadan serbestçe yerine getirebilmeleri için yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığı kurumlarına yer verilmiştir (m.68, m.69). Hiçbir Meclis üyesi düşünceleri,

sunduğu teklifleri veya parlamentodaki çalışmaları sebebiyle cezai veya hukuki bir takibata maruz bırakılamaz. Görüldüğü üzere, yasama sorumsuzluğu herhangi bir sınırlamaya tabi tutulmamıştır. Yasama dokunulmazlığı ise mutlak olarak düzenlenmemiştir. Yasama dokunulmazlığından yararlanabilmek için öncelikle milletvekilinin dokunulmazlıktan yararlanmak istediğini yazılı olarak ileri sürmesi gerekmektedir. Ayrıca dokunulmazlık Temsilciler Meclisi'nin bir kararı ile kaldırılabilir. Suçüstü halinde de milletvekilinin tutuklanması mümkündür²⁵. Bu istisnai haller dışında işlediği bir suç sebebiyle bir milletvekilinin tutuklanabilmesi ve hakkında dava açılabilmesi mümkün değildir.

4) Temsilciler Meclisi'nin Görev ve Yetkileri

a) Kanun Çıkarma

Yasama organının asli görevi kanun çıkarmaktır. Anayasada Temsilciler Meclisi'nin hangi konularda kanun çıkarabileceği sınırlı sayı (numerus clausus) esasına göre sayılmıştır²⁶. Bu açıdan yasama organına genel bir düzenleme yetkisi tanınmamıştır. Anayasada sınırlı olarak sayılan alanlardan birinin içerisine girmeyen bir konuda Temsilciler Meclisi'nin kanun çıkarması mümkün değildir. Kanun alanına girmeyen bir konu ancak yürütme organı tarafından düzenlenebilir.

Anayasada “olağan kanun” ve “organik kanun” olmak üzere farklı yapılaş usullerine tabi iki kanun tipi öngörülmüştür. Olağan kanunların kabul edilebilmesi için toplantıya katılanların salt çoğunluğunun oyu yeterlidir. Fakat kabul oyları hiçbir türlü üye tamsayısının üçte birinden (73 milletvekili) eksik olamaz. Organik kanunların kabul edilebilmesi için ise üye tamsayısının salt

²⁵ Suçüstü sebebiyle bir milletvekilinin tutuklanması halinde durum derhal Temsilciler Meclisi'ne bildirilir. Eğer Meclis Bürosu'nun bir talebi söz konusu olursa ilgili milletvekili serbest bırakılır. Bu hüküm dokunulmazlığın temel mantığına aykırıdır. Zira dokunulmazlığının gerekçesi, milletvekillerinin işlemiş olduğu suçlara göz yumulması değil asılsız ceza soruşturmaları ile görevlerini yerine getirmelerinin engellenmemesidir. Oysa suçüstü halinde söz konusu şahsın suçu işlediği neredeyse kesindir.

²⁶ Temsilciler Meclisi'nin kanun çıkarabileceği konular için bkz. Tumay, Murat, **Demokratik Anayasa Yapımı Dinamikleri: Tunus Anayasası Örneği**, Ankara, 2015, s. 131-133.

çoğunluğunun oyu gereklidir. Yargının organizasyonu, basın ve yayın organları, siyasi partilerin finansmanı, temel hak ve hürriyetler gibi görece önemli konuların organik kanunlar ile düzenlenmesi zorunlu tutularak, bu konuların geniş kapsamlı bir uzlaşısı ile yapılması istenmiştir.

Kanun teklif etme yetkisi Cumhurbaşkanı'na, Başbakan'a ve en az 10 milletvekiline²⁷ aittir. Bütçe ve uluslararası anlaşmaların onaylanması ile ilgili kanun teklifinde bulunma yetkisi yalnızca Başbakan'a verilmiştir. Ayrıca milletvekillerinin Bütçe Kanunundaki finansal dengeleri bozabilecek nitelikte kanun teklifinde bulunması yasaklanmıştır. Cumhurbaşkanı ve Başbakan tarafından sunulan kanun tekliflerinin öncelikli olarak görüşülmesi hükme bağlanmıştır (m.62, m.63). Meclis tarafından kabul edilen kanunlar, Cumhurbaşkanı'nın onayı ve Resmi Gazete 'de yayımlanması üzerine yürürlüğe girer²⁸.

b) Uluslararası Anlaşmaları Onaylama

Anayasada uluslararası anlaşmalar yapma yetkisi Başbakan'a verilmiştir. Uluslararası anlaşmaları onaylama yetkisi ise esas olarak Cumhurbaşkanı'na aittir. Fakat ticari anlaşmalar, uluslararası örgütlerle ilgili anlaşmalar ile devletin sınırlarını, mali yükümlülüklerini, şahısların durumlarını ve yasama işlemlerini değiştiren anlaşmalar onay için Temsilciler Meclisi'ne sunulmak zorundadır (m.67). Bu kapsama giren anlaşmaların onayı için kanun tasarısını ancak Başbakan sunar. Uluslararası anlaşmaların onaylanması, organik kanun alanına dâhil olduğundan onay için üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu gereklidir. Organik bir kanun ile kabul edilen uluslararası anlaşmalar, Cumhurbaşkanı'na gönderilir. Cumhurbaşkanı, bu uluslararası anlaşmayı imzalayıp Resmi Gazete 'de yayımlayabileceği gibi referanduma da sunabilir.

²⁷ Bu milletvekili sayısı, içtüzüğe göre parti grubu oluşturabilmek için gerekli milletvekili sayısına eşittir. Anayasa koyucu, kanun tekliflerinin mecliste grubu olan siyasi partiler bünyesinde hazırlanmasını istemiştir. Öngörülen seçim sistemi sayesinde Meclis'e girmesine müsaade edilen küçük partiler ve bağımsız milletvekilleri, kanun teklif etme yetkisinden yoksun bırakılmışlardır. Bu ise seçim sistemi ile arzulanan çoğulcu Meclis yapısından bir sapma teşkil etmektedir. Örnek olarak; 2014 seçim sonuçlarına göre 15 parti Meclis'te temsil imkânı bulmuşken bunlardan yalnızca dördü kanun teklif etmek için gerekli sayıda milletvekili çıkarabilmiştir.

²⁸ Cumhurbaşkanı'nın veto yetkisi ile ilgili yürütme başlığı altında bilgi verilmiştir.

Ayrıca Cumhurbaşkanı'nın söz konusu uluslararası anlaşmanın anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurma yetkisi de vardır. Bu arada hatırlatmak gerekir ki, normlar hiyerarşisinde kanun üstü seviyede yer alan uluslararası anlaşmalar, yalnızca Temsilciler Meclisi tarafından onaylanmış olanlardır.

c) Kanun Hükmünde Kararname Çıkarma Yetkisi Verme

Temsilciler Meclisi, üye tamsayısının beşte üçünün kabulü ile Başbakan'a kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verebilir. Meclis bu yetkiyi ancak özel bir amaç ve iki ayı geçmeyen bir süre için devredebilir. Yetki süresinin bitiminin ardından derhal söz konusu kanun hükmünde kararname Temsilciler Meclisi'nin onayına sunulur (m.70/2). Onaya sunulan kararname Meclis kabul ettiği takdirde uygulanmaya devam eder, aksi takdirde yürürlükten kalkar. Seçim sisteminin kanun hükmünde kararname ile düzenlenmesi açığa yasaklanmıştır.

Yasama yetkisinin devri için özel bir çoğunluk öngörülmesi, kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin sıklıkla kötüye kullanılabilmesi karşısında faydalı bir düzenlemedir. Öte yandan, anayasadaki düzenlemenin eleştiriye müsait iki eksikliği vardır. Birincisi, anayasada kanun hükmünde kararnamelerin anayasaya uygunluk denetimine ilişkin bir hükme yer verilmemiştir. Anayasa Mahkemesi geliştireceği bir içtihatla denetim yetkisini genişletmek suretiyle bu eksikliği giderebilir. İkinci eksiklik ise kanun hükümde kararnamenin ancak yetki süresinin bitiminin ardından meclis onayına sunulmasıdır. Yürütme organına kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin yasama sürecini hızlandırmak amacıyla verildiğini dikkate aldığımızda kararnamenin yürürlüğe girmesinin hemen ardından onay için yasama organına sunulması, Meclis denetiminin sağlanabilmesi için daha uygun bir çözümdür.

Anayasada istisnai bir durum için yürütme organına yetki devri olmaksızın kanun hükmünde kararname çıkarılma yetkisi verilmiştir. Cumhurbaşkanı, Meclis müfeseh ise Başbakan'ın onayını alarak kanun hükmünde kararname çıkarabilir. Bu şekilde yürürlüğe giren bir kanun hükmünde kararname, tekrar toplanan Meclis'e onay için gönderilmek zorundadır (m.70/1).

d) Diğer Yetki ve Görevleri

Temsilciler Meclisi'nin yukarıda izah edilen görevlerinin yanı sıra; savaş ilan etmek ve barış anlaşması imzalamak için Cumhurbaşkanı'na yetki verme (m.80/2-4), Bütçe Kanununu kabul etme (m.66), Cumhurbaşkanı'nı Anayasa Mahkemesi'ne sevk etme (m.88), tabii kaynaklarla ilgili akdedilen sözleşmeleri tasdik etme (m.13) ve bazı üst sivil düzey görevlileri seçme²⁹ görevleri de bulunmaktadır.

C) Yürütme Organı

1) Genel Olarak

2014 Anayasası'nda hükümet sistemi olarak yarı başkanlık sisteminin tercih edilmiş olduğu söylenebilir³⁰. 5. Fransız Cumhuriyeti Anayasası'ndan sonra literatüre giren yarı başkanlık sistemi, Cumhurbaşkanı'nın doğrudan halk tarafından seçilmesi ve oldukça önemli anayasal yetkilerle donatılması bakımından başkanlık sistemine; parlamentoya karşı sorumlu bir Başbakan ile Bakanlar Kurulu'nun varlığı açısından ise parlamenter sistemle benzerlik göstermektedir. Bu açıdan yarı başkanlık sisteminde yürütmenin iki başının da diğerinden bağımsız bir şekilde görev yapma ve icrai nitelikte karar alma yetkileri bulunmaktadır.

Anayasanın 71. maddesine göre, yürütme yetkisi Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın başkanlığını yaptığı hükümet tarafından yerine getirilir.

²⁹ Merkez Bankası Başkanı, Başbakan'ın teklifi, Temsilciler Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu ve Cumhurbaşkanı'nın onayı ile atanır ve aynı usulle görevden alınır (m.78.f.1.b.4). Temsilciler Meclisi ayrıca Anayasa Mahkemesi üyelerinden dördünü ve bağımsız anayasal kurumların (Bağımsız Yüksek Seçim Kurulu, Görsel-İşitsel İletişim Komisyonu, İnsan Hakları Komisyonu, Sürdürülebilir Kalkınma Ve Gelecek Nesillerin Hakları Komisyonu, İyi Yönetişim Ve Yolsuzlukla Mücadele Komisyonu) üyelerinin tümünü seçmekle görevlidir.

³⁰ Aynı yönde görüş için bkz. Al-Ali, Zaid/Donia Ben Romdhane, **Tunisia's New Constitution: Progress And Challenges to Come**, <https://www.opendemocracy.net/arab-awakening/zaid-al-ali-donia-ben-romdhane/tunisia%E2%80%99s-new-constitution-progress-and-challenges-to->, E.T. 10.09.15; Fedtke, s. 9.

2) Cumhurbaşkanı

a) Seçilme Şartları ve Seçim Usulü

Cumhurbaşkanı, beş yıllık bir dönem için genel, serbest, doğrudan, eşit, gizli oy ve açık sayım esaslarına dayalı olarak yapılacak bir seçimde halk tarafından seçilir. İlk turda geçerli oyların çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilir. İlk turda hiçbir adayın bu çoğunluğa ulaşamaması durumunda kesin sonuçların ilanından itibaren iki hafta içinde en çok oy alan iki adayın katılımıyla ikinci tura geçilir. Bu turda en çok oy alan aday Cumhurbaşkanı seçilir (m.75).

Bir kişinin en fazla iki dönem için Cumhurbaşkanlığı görevini yürütmesi mümkündür. Cumhurbaşkanı'nın görev süresini veya seçileceği dönem sayısını artıracak şekilde anayasa değişikliği yapılması da yasaklanmıştır. Bu yasak, Burgiba'nın bir anayasa değişikliği ile ömür boyu Cumhurbaşkanı ilan edilmesine ve Bin Ali'nin tekrar aday olabilmesi için anayasada yer alan üç dönem yasağının 2002 yılında yapılan anayasa değişikliği referandumuyla kaldırılmasına tepki niteliği taşımaktadır. Bu açıdan bağımsızlığından 2011 yılına kadarki dönemde yalnızca iki farklı Cumhurbaşkanı tarafından yönetilen Tunus'un bu hassasiyetini, sistemin tekrar otoriter bir yapıya kaymasına karşı alınmış yerinde bir tedbir olarak değerlendirmek gerekir.

Cumhurbaşkanı adaylarında aranan şartlar; Tunus vatandaşlığının doğum yoluyla kazanılmış olması ve adaylık anında vatandaşlığın devam ediyor olması³¹, 35 yaşını doldurmuş olma, İslam dinine mensup olma ve belli sayıda milletvekilinin veya yerel yönetim meclis başkanlarının yahut kayıtlı seçmenin desteğine sahip olma³² olarak öngörülmüştür.

³¹ Çift vatandaşlık esas itibarıyla adaylığa engel değildir. Fakat çift vatandaşlığa sahip olan aday, Cumhurbaşkanı seçildiği takdirde diğer vatandaşlığından vazgeçeceğine dair bir taahhütte bulunmak zorundadır.

³² Seçim Kanununun 41. maddesine göre aday olmak için en az 10 milletvekilinin veya 40 yerel yönetim meclisi başkanının yahut 10 farklı seçim bölgesinden, her birinden en az 500'er olmak üzere toplam 10.000 kayıtlı seçmenin desteğine sahip olmak gereklidir. Bir kişinin birden fazla aday için destek vermesi yasaklanmıştır.

b) Görev ve Yetkileri

2014 Anayasası'nda devlet organlarının görev ve yetkileri açısından Fransız sisteminin örnek alındığı söylenebilir. Tıpkı Fransa'daki gibi yasama ile yürütme arasında yürütme organına; yürütme organının içinde ise Cumhurbaşkanı'na ağırlık verilmiştir³³. Cumhurbaşkanı sahip olduğu yetkiler bakımından siyasal sisteme hâkim bir konumda bulunmaktadır. Devletin başı ve ülke birliğinin sembolü olmasının yanı sıra ülkenin bağımsızlık ve devamlılığı ile anayasaya saygının da teminatıdır (m.72). Cumhurbaşkanı'nın önemli anayasal yetkileri aşağıda incelenmiştir.

1- Belli Alanlarda Ülke Politikasını Belirleme

Cumhurbaşkanı, devletin ve milletin iç ve dış tehditlerden korunması ile ilgili savunma, uluslararası ilişkiler ve milli güvenlik politikasını Başbakan'a danışarak belirleme yetkisine sahiptir (m.77/1).

2- Meclisi Fesih Yetkisi

Yarı başkanlık sistemlerini parlamenter sistemlerden ayıran en önemli özellik halk tarafından seçilen devlet başkanının tek başına kullanabileceği önemli yetkilerinin bulunmasıdır. Yasama meclisini fesih veya meclisin güvenini taşımaya devam eden bir hükümeti azletme yetkileri³⁴ bu önemli yetkiler arasında sayılabilir³⁵. 2014 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı'na Meclis'in güvenine sahip bir hükümeti azletme yetkisi verilmemiş olsa da belirli şartlar dâhilinde Meclis'i fesih yetkisine sahiptir.

Cumhurbaşkanı'nın Meclis'i feshedebilmesi için iki ihtimalden biri gerçekleşmelidir: Birinci ihtimal, genel seçimlerin ardından hükümeti kurmakla görevlendirilen kişinin dört ay içinde bir hükümet oluşturamaması veya oluşturulan hükümetin güvenoyu alamaması durumudur (m.89/4). İkinci

³³ Fransa'da Cumhurbaşkanı'nın üstün konumu için bkz. Çam, Esat, **Çağdaş Devlet Sistemleri**, İstanbul, 2000, s. 162-168; Eroğul, Cem, **Çağdaş Devlet Düzenleri: İngiltere, Amerika, Fransa**, Almanya, Ankara, 2012, s. 182-192.

³⁴ Özbudun Ergun, **Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı**, Ankara, 1993, s. 145.

³⁵ Bu iki yetkinin dışında zorlaştırmacı veto yetkisi de sistemi yarı başkanlığa kaydıracak yetkiler arasında zikredilebilir. Zira zorlaştırmacı veto yetkisi çoğu durumda devlet başkanının istemediği kanunun çıkmasını imkânsız hale getirmektedir. Tunus Anayasası'nda da bu tarz bir veto yetkisi öngörülmüştür.

ihtimal ise, Cumhurbaşkanı'nın Meclis'ten mevcut hükümet üzerindeki güvenini yenilemesini istemesi, Meclis'in hükümete güvenoyu vermeyerek düşürmesi ve güvensizlik oyu üzerine Cumhurbaşkanı'nın hükümeti kurmakla görevlendirdiği kişinin en geç otuz gün içinde yeni bir hükümet kuramaması yahut kurmasına rağmen güvenoyu alamaması durumudur (m.99/2, m.99/3).

Her iki ihtimalde de Cumhurbaşkanı'nın fesih yetkisini kullanıp kullanmamakta takdir yetkisi vardır. Fesih yetkisi kullanılmışsa Cumhurbaşkanı 45 ila 90 gün içinde yeni seçimlerin yapılmasını kararlaştırmak zorundadır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Meclisin münfesihi olması durumunda Cumhurbaşkanı, Başbakan'ın onayını alarak kanun hükmünde kararname çıkarabilir. Bu şekilde yürürlüğe giren bir kanun hükmünde kararname, tekrar toplanan Meclis'e onay için gönderilmek zorundadır (m.70/1).

Cumhurbaşkanı'nın fesih yetkisi zamansal açıdan bazı sınırlamalara tabi tutulmuştur. Meclis'in hükümete güvenoyu vermesinden sonraki altı ay içinde, genel seçimlerden sonraki ilk altı ay içinde, Cumhurbaşkanlığı ve yasama dönemlerinin son altı ayı içinde (m.77/2-1) ve olağanüstü hal durumunda (m.80/2) fesih yetkisinin kullanılması mümkün değildir. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı makamının geçici veya daimi olarak boşalması durumunda atanacak geçici Cumhurbaşkanı'nın anayasa değişikliği teklif etme ve referanduma götürme yetkilerinin yanı sıra fesih yetkisini kullanması da mümkün değildir.

3- Güçleştirici Veto ve Referanduma Sunma Yetkisi

Temsilciler Meclis'in kabul ettiği kanunlar onay için Cumhurbaşkanı'na sunulur. Cumhurbaşkanı söz konusu kanunu onaylayıp Resmi Gazete' de yayımlatabileceği gibi gerekçesini de belirterek tekrar görüşülmek üzere Temsilciler Meclisi'ne gönderebilir. Cumhurbaşkanı'nın veto ettiği olağan kanunlar üye tamsayısının salt çoğunluğu, organik kanunlar ise üye tamsayısının beşte üçünün oyuyla tekrar kabul edilebilir (m.81/3).

Cumhurbaşkanı'nın ayrıca uluslararası anlaşmaların onaylanması, insan hak ve hürriyetleri ile şahıs statülerine ilişkin kabul edilen kanun tasarılarını referanduma sunma yetkisi bulunmaktadır. Referandum sonucuna göre seçmen söz konusu kanunu uygun bulursa Cumhurbaşkanı 10 gün içinde kanunu onaylayıp Resmi Gazetede yayımlamak zorundadır. Kanunu tekrar

incelenmek üzere Temsilciler Meclisi'ne göndermesi mümkün değildir (m.82/1, m.82/2).

4- Olağanüstü Hal İlan Etme

Devletin bağımsızlığını ve milletin güvenliğini tehdit eden istisnai durumlarda Cumhurbaşkanı; Başbakan ve Temsilciler Meclisi Başkanı'na da danıştıktan sonra olağanüstü hal ilan edebilir. Olağanüstü hal döneminde Cumhurbaşkanı, olağan hukuk düzenine bir an önce geçebilmek için gerekli her türlü tedbiri alabilir (m.80/1, m.80/2).

Olağanüstü hal ilanının üzerinden 30 gün geçtikten sonra Temsilciler Meclisi Başkanı veya 30 milletvekili, olağanüstü hal ilanını gerektiren sebeplerin devam edip etmediğini kararlaştırması için Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilir. Anayasa Mahkemesi 15 gün içinde kararını açıklamak zorundadır³⁶ (m.80/3).

5- Bakanlar Kurulu'na Başkanlık Etmek

Bakanlar Kurulu'na başkanlık etme görevi esas itibarıyla Başbakan'a aittir. Fakat Cumhurbaşkanı milli savunma, uluslararası ilişkiler ve milli güvenlik politikası ile ilgili hususları görüşmek üzere Bakanlar Kurulu'nu başkanlığı altında toplayabilir (m.93/1, m.93/3). Bu alanlarla ilgili Cumhurbaşkanı'nın katılımı olmaksızın Bakanlar Kurulu'nun görüşme yapması ve karar alması mümkün değildir. Bu durum, söz konusu alanlarda politikayı belirleme yetkisinin Cumhurbaşkanı'na ait olmasının bir sonucudur. Ayrıca Cumhurbaşkanı Bakanlar Kurulu'nun diğer toplantılarına da katılıp başkanlık edebilir (m.93/3).

³⁶ Görüldüğü üzere, olağanüstü hal konusunda Temsilciler Meclisi'nin sahip olduğu yetkiler oldukça sınırlıdır. Kanaatimizce, olağanüstü hal ilanını gerektiren sebeplerin devam edip etmediğini denetleme yetkisinin Anayasa Mahkemesi'ne verilmesi sakıncalıdır. Zira devletin bağımsızlığını ve milletin güvenliğini tehdit eden durumların ne olduğuna ve söz konusu durumların devam edip etmediğine yönelik bir değerlendirme, salt siyasal bir değerlendirmedir. Bu değerlendirmeyi yapacak makam da anayasa mahkemeleri değil yasama meclisleridir.

6- Diğer Yetki ve Görevleri

Cumhurbaşkanı'nın yukarıdakiler dışında sahip olduğu bazı yetki ve görevler şunlardır: Kanun ve anayasa değişikliği teklifinde bulunmak³⁷ (m.62/1; m.140/1), silahlı kuvvetlerin başkomutanlığını yürütmek (m.77/2-3), yurtdışına asker göndermek³⁸, Temsilciler Meclisi'nin izniyle savaş ilan etmek ve barış anlaşması imzalamak (m.77/2-4), bazı üst düzey sivil ve askeri görevlileri atamak³⁹, Milli Güvenlik Konseyi'ne başkanlık etmek (m.77/2-2), uluslararası anlaşmaları onaylamak (m.77/2-6), özel af yetkisi (m.77/2-7, m.77/2-8), Anayasa Mahkemesi'ne başvurmak (m.101; m.120/1), Meclisi olağanüstü toplantıya çağırmak (m.58/son), Başbakan ve bakanları atamak⁴⁰.

c) Cumhurbaşkanı'nın Sorumsuzluğu

Yarı başkanlık sistemlerinde devlet başkanının parlamentoya karşı siyasi sorumluluğuna yer verilmemektedir. Parlamento, güvensizlik önergesi gibi bir usulle devlet başkanını görevden alamaz. Bu husus yetkili olanın aynı zamanda sorumlu olmasını öngören kamu hukuku prensibine de aykırılık teşkil etmez. Zira yarı başkanlık sistemlerinde devlet başkanı doğrudan halk tarafından seçildiği için kendisiyle aynı ölçüde meşruiyete sahip olan parlamento tarafından görevden alınması kabul edilmemektedir. Başkanlık sisteminde olduğu gibi halk, icraatından memnun olmadığı Cumhurbaşkanı'nı tekrar seçmeyerek onu cezalandırabilir. Tunus Anayasası'nda da Cumhurbaşkanı'nın parlamento veya bir referandum neticesinde halk tarafından görevden

³⁷ Cumhurbaşkanı tarafından yapılan teklifler Temsilciler Meclisi'nde öncelikle görüşülür.

³⁸ Cumhurbaşkanı'nın yurtdışına asker gönderilmesine karar verebilmesi için Temsilciler Meclisi Başkanı ve Başbakan'ın iznini alması gereklidir. Meclis, bu kararın verildiği tarihten itibaren en geç 60 gün içerisinde konuyla ilgili bir görüşme yapmak zorundadır.

³⁹ Cumhurbaşkanı Tunus Genel Müftüsünü, Cumhurbaşkanlığı'nın üst düzey görevlilerini, üst düzey askeri ve diplomatik görevlileri atamak ve görevden almakla yetkilidir. Cumhurbaşkanı ayrıca Anayasa Mahkemesi üyelerinden dördünü ve Yüksek Yargı Konseyi'nin önerisi ile hâkimlerin tamamını atamakla da görevlidir. Fakat Cumhurbaşkanı'nın bu kişileri görevden alması mümkün değildir.

⁴⁰ Bu husus Bakanlar Kurulu başlığı altında ayrıntılı olarak incelenmiştir.

alınmasını öngören bir usule yer verilmemiştir. Bu açıdan Cumhurbaşkanı'nın siyasal sorumluluğunun bulunmadığını söyleyebiliriz.

Yarı başkanlık sistemlerinde devlet başkanının cezai ve hukuki sorumluluğu ile ilgili yeknesak bir uygulamadan bahsetmek ise mümkün değildir. 1958 Fransız Anayasası'na göre, Cumhurbaşkanı, görevini sürdürmesiyle açıkça bağdaşmayacak şekilde görevlerini ihlal etmesi durumu dışında göreviyle ilgili işlemlerinden dolayı sorumlu tutulamaz (m.67). Kişisel suçlarından kaynaklanan cezai sorumluluğu ise tamdır⁴¹. Portekiz Anayasası'na göre ise, Cumhurbaşkanı, göreviyle ilgili işlediği tüm suçlardan dolayı Yüksek Adalet Divanı önünde sorumludur. Kişisel suçları içinse Cumhurbaşkanı, görev süresinin sona ermesinden sonra normal mahkemeler önünde sorumludur (m.130/1, m.130/4).

Tunus Anayasası'nda ise Cumhurbaşkanı'nın görev süresi boyunca sorumsuzluktan yararlanacağı ve yargısal prosedürlerin ancak görevinin son bulmasının ardından işletilebileceği öngörülmüştür. Cumhurbaşkanı'nın göreviyle ilgili suçlarından dolayı cezai sorumsuzluğunun tek istisnası, anayasanın ağır ihlali durumudur. Bu durumda Cumhurbaşkanı, Temsilciler Meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğunun teklifi ve üçte ikisinin kabulü ile Anayasa Mahkemesi'ne sevk edilir. Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanı'nın anayasayı ağır bir biçimde ihlal ettiğine karar verirse onu görevden alır. Bu şekilde görevden alınan bir kişi daha sonra seçimle gelinen hiçbir makam için aday olamaz (m.87, m. 88).

d) Cumhurbaşkanı'nın Görevinin Sona Ermesi ve Cumhurbaşkanı'na Vekâlet

Cumhurbaşkanının görevinin sona ermesini gerektiren sebepler; ölüm, istifa, görev süresinin dolması, fiil ehliyetini kaybetmesi ve Anayasa Mahkemesi tarafından görevden alınması olarak sıralanabilir. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı makamının geçici olarak boşalması durumu 60 günü aşarsa, Cumhurbaşkanı'nın görevi sona ermiş sayılır. Bu hallerin dışında Cumhurbaşkanı'nın istifa etmiş sayılmasını gerektiren ilginç bir düzenlemeye yer verilmiştir. Yukarıda bahsedildiği üzere Cumhurbaşkanı'nın hükümet adına

⁴¹ Gözler, Kemal, **Devlet Başkanları: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi**, Bursa, 2001, s. 88.

Meclis'ten güvenoyu isteme yetkisi vardır. Cumhurbaşkanı'nın görev süresi boyunca en fazla iki kez bu yola başvurması mümkündür. Eğer Cumhurbaşkanı iki hakkını da kullanmış ve Meclis her iki oylamada da hükümete güvenoyu vermişse Cumhurbaşkanı istifa etmiş sayılır (m.99).

Cumhurbaşkanlığı makamının daimi olarak boşalması durumunda Anayasa Mahkemesi derhal toplanarak bu durumu tespit eder. Yeni seçimler yapılana kadar Temsilciler Meclisi Başkanı, Cumhurbaşkanına vekâlet eder. Daimi boşalmanın ardından 45 ilâ 90 gün içerisinde seçimlerin yapılması zorunludur (m.84).

Cumhurbaşkanı, hastalık veya yurtdışı gezisine çıkma gibi sebeplerle görevini geçici olarak yerine getiremeyecek olursa⁴² yetkilerini 30 günlük bir süre için Başbakan'a devredebilir. Bu süre en fazla bir defalığına uzatılabilir (m.83).

Hem daimi hem de geçici boşalma durumunda geçici Cumhurbaşkanı, anayasa değişikliği teklifinde bulunmak, referanduma başvurmak ve Temsilciler Meclisi'ni feshetmek dışında Cumhurbaşkanı'nın sahip olduğu her türlü yetkiyi kullanabilir. Ayrıca geçici Cumhurbaşkanlığı döneminde hükümet aleyhine güvensizlik önergesi vermek yasaklanmıştır (m.86).

3) Bakanlar Kurulu

a) Oluşumu ve Göreve Başlaması

2014 Anayasası, hükümetin oluşumu ile ilgili ayrıntılı düzenlemelere yer vermiş; Cumhurbaşkanı'nın bu organın oluşumuna katkısını önemli ölçüde sınırlandırmıştır. Cumhurbaşkanı, kesin seçim sonuçlarının ilanından itibaren bir hafta içinde, herhangi bir kişiyi değil, en çok milletvekili çıkararak parti veya koalisyon grubunun bir üyesini hükümeti kurmakla görevlendirmelidir. Bu şekilde görevlendirilen kişinin hükümeti kurmak için 1 aylık süresi bulunmaktadır. Bu süre bir kereliğine yenilenebilir. (m.89/2). Hükümet bu süre içerisinde kurulamaz veya kurulsa dahi güvenoyu alamazsa Cumhurbaşkanı siyasi partilere, koalisyon ve parlamento gruplarına danışarak hükümeti kurma ihtimalinin en yüksek olduğunu düşündüğü bir kişiye bu görevi verir (m.89/3). İlk görevlendirmeden itibaren 4 aylık süre içerisinde

⁴² Gözler, s. 71.

hükümet kurulamamış ise Cumhurbaşkanı'nın parlamentoyu feshedip seçimleri yenileme yetkisi bulunmaktadır (m.89/4).

Hükümeti kurmakla görevlendirilen kişinin Bakanlar Kurulu listesini ve hükümet programını hazırlayıp Meclis'e sunmasının ardından güven oylamasına gidilir. Hükümetin güvenoyu alabilmesi için Temsilciler Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun güvenine ihtiyacı bulunmaktadır. Güvenoyunun alınması durumunda Cumhurbaşkanı, başbakan ve diğer hükümet üyelerinin atamalarını yapar (m.89/5). Yani hükümetin görevlendirmeyle kurulmuş sayılıp ardından güvenoyuna gidilmesi gibi bir usul anayasada benimsenmemiştir. Hükümetin kurulabilmesi için önce Temsilciler Meclisi'nden güvenoyu alması, ardından Cumhurbaşkanı tarafından atanması gereklidir. Cumhurbaşkanı'nın parlamentodan güvenoyu alan bir hükümet listesinde değişiklik yapabilmesi yahut bazı isimleri veto edebilmesi mümkün görünmemektedir.

Görüldüğü üzere Cumhurbaşkanı'nın takdir yetkisi en çok milletvekili çıkararak partinin hükümeti oluşturamaması durumunda hükümeti kurma ihtimali en yüksek olan kişinin belirlenmesi ve 4 aylık süre içerisinde hükümet kurulamaz ise fesih yoluna başvurup başvurmamakla sınırlıdır. Cumhurbaşkanı'na istediği bir kişiyi hükümeti kurmakla görevlendirme yetkisinin tanınmaması yerinde olmuştur. Aksi takdirde Cumhurbaşkanı'nın, kendisine yakın fakat en çok oyu alamamış bir parti üyesini görevlendirerek anayasada kendisine tanınan geniş yetkilerin yanı sıra hükümete ait yetkileri de dolaylı olarak kullanabilmesi söz konusu olabilirdi. Zira parlamenter sistemlerin aksine yarı başkanlık sistemlerinde Cumhurbaşkanı daima bir partiyle yakın ilişki içerisindeydi. Hükümeti oluşturmak gibi önemli bir konuda Cumhurbaşkanı'na takdir yetkisinin verilmesi durumunda, Cumhurbaşkanı'nın takdir yetkisini ilişkili olduğu parti lehine kullanması büyük bir ihtimaldir.

b) Başbakan ve Bakanlar Kurulu'nun Görevleri

2014 Anayasası'nda Başbakan'ın kabineyi tümüyle etkisi altına almasına imkân tanıyacak mekanizmalara yer verilmiştir. Hükümet üyelerinin belirlenmesi, Başbakan'ın görevleri arasındadır. Yalnızca, milli savunma ve uluslararası ilişkiler alanlarında politika belirleme yetkisinin Cumhurbaşkanı'na ait olmasının bir sonucu olarak, Başbakan'ın savunma ve dışişleri bakanlarını atarken Cumhurbaşkanı'na danışması gerekmektedir.

Keza dışişleri ve savunma bakanlarının azledilmesi yetkisi de Cumhurbaşkanlığı'na danışmak suretiyle Başbakan tarafından kullanılır. Diğer hükümet üyeleri ise doğrudan Başbakan tarafından azledilebilir (m.92/1-2). Atama ve azil yetkileri dahi Başbakan'ın kabine üzerindeki hâkimiyetini tesis etmek için yeterli olabilecekken 2014 Anayasası'nda bunun çok ötesinde yetkilere yer verilmiştir.

İlk olarak; Başbakan, yalnızca bakanlar arasındaki koordinasyonun sağlanması ile görevli kılınmamıştır. Onun asıl görevi, devletin genel politikasını belirlemek ve bu politikanın hayata geçirilmesini sağlamaktır (m.91).

İkincisi; genel düzenleyici işlem yetkisi Başbakan'a aittir. Bu yetki, tüzük ve yönetmelik gibi bir kanuna dayanması gereken idarenin düzenleyici işlemlerinden farklıdır. Yukarıda da değindiğimiz gibi, 2014 Anayasası'nda Temsilciler Meclisi'ne genel bir yasama yetkisi verilmemiştir. Anayasada sınırlı sayıda yer verilen konular dışında kalan her alanda, Temsilciler Meclisi'nin yetki devrine veya diğer herhangi bir kanuna dayanmadan kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi Başbakan'a aittir. Başbakan bu yetkisini, Bakanlar Kurulu'nda görüştüğünden sonra tek başına kullanır (m.94/1).

Son olarak; yeni bakanlıklar ve idari merciler oluşturmak, mevcut idari kurumları lağvetmek, bazı üst düzey sivil görevlileri atamak ve görevden almak, Bakanlar Kurulu'nu başkanlığı altında toplamak, Temsilciler Meclisi'ni tatil dönemindeyken toplantıya çağırarak ve kanun teklifinde bulunmak gibi birçok önemli yetkiyi Başbakan, doğrudan veya Bakanlar Kurulu'nda görüştüğünden sonra tek başına kullanabilmektedir.

Başbakan'ın yukarıda sayılan yetkilerini dikkate aldığımızda, birçok alanda Bakanlar Kurulu'nun, Başbakan'ın danışma organı mahiyeti arz ettiğini söylemek mümkündür. Gerçi yarı başkanlık ve parlamenter hükümet sistemlerine sahip ülkelerin neredeyse tamamında Başbakan, kabinesi üzerinde hâkim bir konumdadır. Fakat koalisyon dönemlerinde, özellikle Başbakan'ın partisine mensup olmayan birkaç bakanın Bakanlar Kurulu'nda bazı kararların alınmasına engel olması söz konusu olabilmektedir. Başbakan, koalisyonun devamını sağlayabilmek için bu bakanları görevlerinden de alamamaktadır. Bu açıdan Bakanlar Kurulu kimi durumlarda Başbakan'ın

iradesini sınırlayan bir organ niteliğine bürünebilmektedir. Oysa Tunus Anayasası'nda, hükümete ait yetkilerin neredeyse tamamının Başbakan tarafından tek başına kullanılması öngörülmektedir. Bu tercihin, seçim sonuçlarıyla sağlanamayacağı düşünülen hükümet etkinliğinin, Başbakan'ın güçlü kişiliğinde sağlanmasını amaçladığı söylenebilir.

c) Hükümetin Denetlenmesi ve Görevinin Sona Ermesi

1959 Anayasası'nda hem Meclis'e hem de Cumhurbaşkanı'na karşı sorumlu zayıf bir hükümet yapısına yer verilmişti. 2014 Anayasası'nda ise hükümetin yalnız Temsilciler Meclisi'ne karşı sorumlu olduğu açıkça belirtilerek (m.95) Cumhurbaşkanı'nın hükümet üzerindeki etkisi sınırlandırılmıştır.

Anayasada yasama organının hükümeti denetleme yollarından yalnızca soru ve güven oylamasına yer verilmiştir.

Tüm milletvekilleri içtüzük hükümlerine göre hükümet tarafından cevaplanmak üzere sözlü veya yazılı soru sorma hakkına sahiptir (m.96).

Güven oylaması ise "göreve başlamadan önce yapılan güven oylaması", "Cumhurbaşkanı'nın hükümet adına güven isteminde bulunması", "gensoru" ve "hükümetin güven isteminde bulunması" olmak üzere dört farklı durumda söz konusu olmaktadır. Göreve başlamadan önce yapılan güven oylaması ile Cumhurbaşkanı'nın hükümet adına güven isteminde bulunması hususlarına yukarıda değinildiğinden burada tekrar incelenmeyecektir.

Hükümet aleyhine güvensizlik önergesi verme yetkisi, Temsilciler Meclisi üye tamsayısının en az üçte biri tutarındaki üyeye aittir. Güven oylaması, önergenin verilisinin üzerinden 15 gün geçtikten sonra yapılabilir. Hükümetin güvensizlik oyuyla düşürülebilmesi için üye tamsayısının salt çoğunluğunun güvensizlik oyu vermesi ve aynı çoğunlukla alternatif bir Başbakan adayının belirlenmesi gereklidir. Cumhurbaşkanı, bu yeni adayı hükümeti kurmakla görevlendirmek zorundadır (m.97/1, m.97/2). Güvensizlik isteminin yeterli çoğunluğun sağlanamaması sebebiyle reddedilmesi durumunda, altı aylık bir süre için hükümet aleyhine tekrar güvensizlik önergesi verilmesi yasaklanmıştır (m.97/3).

Bakanların Temsilciler Meclisi'ne karşı bireysel sorumluluğu da bulunmaktadır. Temsilciler Meclisi, üye tamsayısının üçte birinin önerisi

üzerine mutlak çoğunlukla bir bakanı görevden alabilir (m.97/4). Şüphesiz bu durumda hükümetin tamamının görevinin son bulması söz konusu olmamaktadır.

Hükümet adına Temsilciler Meclisi'nden güven isteminde bulunma yetkisi Başbakan'a aittir. Hükümet, üye tamsayısının salt çoğunluğunun güvenini elde ederse görevine devam eder. Aksi takdirde Başbakan, hükümetin istifasını Cumhurbaşkanı'na sunar (m.98/2). Bu ihtimalde Cumhurbaşkanı, genel hükümler uyarınca hükümeti kurabilecek birini görevlendirir.

Güvensizlik oyu dışında hükümetin görevini sona erdiren diğer bir sebep, Başbakan'ın istifasıdır (m.98/1). Fakat istifa dışında Başbakan'ın görevini sona erdiren sebepler hükümetin düşmesine sebep olmaz. Örneğin ölüm veya fiil ehliyetinin yitirilmesi gibi Başbakan'ın görevini yerine getirmesine daimi şekilde engel olacak bir sebep vuku bulduğunda, Cumhurbaşkanı iktidar partisinden veya koalisyon grubundan bir kişiyi yeni hükümeti kurmakla görevlendirir. Bu şekilde bir hükümet oluşturulana kadar Bakanlar Kurulu, kendi içinden bir kişiyi Başbakan olarak seçerek görevini sürdürür (m.100). Bu ihtimalde Bakanlar Kurulu'nun görevi, Başbakanlık makamının boşalmasıyla değil, yeni Bakanlar Kurulu'nun Temsilciler Meclisi'nden güvenoyu alıp Cumhurbaşkanı tarafından atanmasıyla son bulur.

D) Yargı Organı

1) Temel Esaslar

1959 Anayasası'nda yargı organlarının bağımsızlığı ve tarafsızlığı ile ilgili klasikleşmiş bazı ifadelere yer verilmişti. Fakat bağımsızlığı ve tarafsızlığı sağlayacak kurumsal güvenceler anayasada yer almıyordu. Misal olarak hâkimlerin atama ve özlük işleri ile görevli bir Yüksek Hâkimler Kurulu oluşturulmuşken bu kurulun üye yapısı ve görevlerinin kanunla düzenleneceği belirtilmişti. Adalet Bakanı'nın bu kurul üzerindeki vesayeti aracılığıyla hâkimler disiplin altına alınabiliyordu⁴³. Hâkimlik teminatı ve tabii hâkim ilkesi gibi bazı esaslara ise hiç yer verilmemişti. Bu sayede bağımsızlıktan yoksun ve

⁴³ Ben Letaief, Mustapha, **Rule of Law Quick ScanTunisia: Prospects and Challenges**, 2012, s. 33, http://www.hiil.org/data/sitemanagement/media/Quick_Scan_Tunisia_051212_GK_digitaal.pdf, E.T. 24.08.15.

yürütmeye uyumlu bir yargı organı kolaylıkla oluşturulabilmişti. Yargı erki, demokratik devletlerdeki temel hak ve hürriyetlerin korunması ve siyasetin hukukla bağlılığını sağlama işlevlerinin tersine rejimin otoriter karakterinin pekişmesine yardımcı oluyordu⁴⁴.

2014 Anayasası'nda geçmişin kötü tecrübesinden gerekli dersler çıkarılarak, yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığını sağlayacak ayrıntılı düzenlemeler yer almıştır. Mahkeme ve hâkimlerin bağımsızlığının vurgulanmasının ardından bunu hayata geçirecek mekanizmalara yer verilmiştir. Bu mekanizmalardan ilki hâkimlerin atama, disiplin ve özlük işlerini karara bağlamak üzere oluşturulan, idari ve finansal özerkliğe sahip Yüksek Hâkimler Kurulu'dur. Kurul üyelerinin üçte ikisi hâkimlerden, üçte biri ise hâkim olmayan bağımsız ve uzman kişilerden oluşmaktadır. Ayrıca üyelerin çoğunluğunun seçimle görevlendirilmesi usulü benimsenmiştir. Kurulun oluşumu ile ilgili diğer esasların ise kanunla düzenlenmesi öngörülmüştür⁴⁵ (m.112).

Üst düzey hâkimler⁴⁶, Yüksek Hâkimler Kurulu'nun önerisi üzerine, Cumhurbaşkanı tarafından Başbakan'a danışılarak atanır. Diğer hâkimlerin ataması ise Başbakan'a danışılması gerekmeden Yüksek Hâkimler Kurulu'nun önerisi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından yapılır (m.106). Kanunda belirtilen

⁴⁴ 2014 Anayasası'nda yargı organlarının esas görevinin hukukun egemenliği, anayasanın üstünlüğü ve temel hak ve hürriyetlerin korunması olduğu açıkça belirtilmiştir (m.102/1).

⁴⁵ Söz konusu kanun 15.5.2015 tarihinde Temsilciler Meclisi'nde kabul edilmiştir. Kanuna göre Kurul 45 üyeden oluşacaktır. 30 hâkim üyeden 18'i meslektaşları tarafından seçilerek, 12'si ise Cumhurbaşkanı tarafından atanarak göreve başlayacaklardır. 15 hâkim olmayan bağımsız üye ise meslektaşları tarafından seçimle göreve getirilecektir. Adalet Bakanı ise kurul üyeleri arasında yer almamaktadır. Kurulun üye yapısıyla ilgili ayrıntılı bilgi ve eleştiriler için bkz. <https://www.hrw.org/news/2015/06/02/tunisia-law-falls-short-judicial-independence>, E.T. 22.09.15. Kanımızca kurulun üye yapısıyla ilgili en büyük eksiklik Temsilciler Meclisi'ne üye seçme yetkisinin verilmemesidir.

⁴⁶ Anayasada, üst düzey hâkim kadrolarının belirlenmesinin bir kanun ile yapılacağı öngörülmüştür. Söz konusu kanuna göre, yüksek mahkemelerin başkan ve başsavcıları üst düzey hâkim olarak nitelendirilmektedir. <http://www.icj.org/cijlcountryprofiles/tunisia/tunisia-judges/tunisia-appointment-and-promotion-of-judges-security-of-tenure/#footnote-13>, E.T. 22.09.15.

istisnai durumlar dışında hâkimlerin görevden alınması yasaklanmıştır. Bu istisnai durumlardan biri gerçekleştiğinde ise hâkimleri görevden alma yetkisi Yüksek Hâkimler Kurulu'na aittir. Görüldüğü gibi, hâkimlerin atanması ve görevinin sona ermesinde bağımsız bir idari kurul olan Yüksek Hâkimler Kurulu'nun geniş yetkileri bulunmaktadır. Yürütme organının hâkimlerin azil sürecine bir katılımı olmadığı gibi atamalarda da kendisine önerilen adayı reddedebilmekle sınırlı bir yetkisi vardır.

Anayasada yargı bağımsızlığını sağlamaya yönelik bir diğer güvence, hâkimlerin asılsız ceza soruşturma ve kovuşturmalarıyla yıpratılmalarını engellemeyi amaçlamaktadır. 104.maddeye göre, hâkimler yasal dokunulmazlıktan yararlanırlar. Dokunulmazlıkları kaldırılana dek haklarında dava açılmaz ve suçüstü hali dışında⁴⁷ tutuklanamazlar.

2014 Anayasası'nın yargı bağımsızlığını sağlamayı hedefleyen tüm bu olumlu yanlarına rağmen hâkimlerin azlini gerektiren sebeplerin anayasada belirtilmeyip kanuna bırakılması, emekliliğe sevk yasaklanmaması ve mali teminata yer verilmemesi eleştiriye açık hususlardır.

2) Yargı Teşkilatı

Yeni Anayasa, yargı örgütünün düzenlenmesinde geleneksel yapıyı koruyarak yargı ayrılığı sistemini (Fransız sistemi) benimsemiştir. Buna göre yargı organı; “adli yargı”, “idari yargı”, “askeri yargı”, “mali yargı” ve “anayasa yargısı” olmak üzere beş ayrı yargı kolundan oluşmaktadır. Adli yargı; Yargıtay, istinaf ve ilk derece mahkemelerinden oluşmaktadır (m.115). İdarenin gerçekleştirmiş olduğu işlem, eylem veya ihmallerden kaynaklanan uyuşmazlıkları çözüme kavuşturmak üzere görev yapan idari yargı; Danıştay, istinaf ve ilk derece mahkemelerinden oluşmaktadır (m.116). Görev alanı, askeri suçlarla ilgili yargılama yapmakla sınırlandırılmış olan askeri yargı, askeri mahkemelerden oluşmaktadır. Askeri yargının yetkileri, oluşumu, yargılama usulleri ve hâkimlerin niteliklerinin düzenlenmesi kanuna bırakılmıştır⁴⁸

⁴⁷ Bu ihtimalde Yüksek Hâkimler Kurulu konuyla ilgili bilgilendirilir ve dokunulmazlığın kaldırılıp kaldırılmayacağına karar verir.

⁴⁸ Tunus'ta askeri yargının oluşumu ve yetkileri ile ilgili esasların yer aldığı 1957 tarihli Askeri Yargı Kanunu, Kurucu Meclis tarafından değiştirilmiştir. Buna göre, savaş zamanında askeri mahkemelerin tüm üyeleri askeri hakîmlerden oluşurken barış

(m.110.f.2). Kamu fonlarının yasallık, verimlilik ve şeffaflık esaslarına uygun olarak sarf edilip edilmediğini denetlemekle görevli mali yargı, Sayıştay ve bünyesindeki kuruluşlardan oluşmaktadır (m.117). Anayasa yargısını bağımsız bir başlık altında daha kapsamlı olarak inceleyeceğiz.

3) Anayasa Yargısı

a) Genel Olarak

Üçüncü dalga demokrasilerinin neredeyse tamamında, anayasal dönüşümün kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi ve bu denetimi yapmakla görevli merkezileşmiş yargı organları vasıtasıyla teminat altına alındığı görülmektedir. İspanya ve Portekiz gibi otoriter geçmişe sahip ülkelerin yanı sıra Rusya, Ukrayna, Çekoslovakya ve Polonya gibi eski komünist ülkelerde de anayasa yargısı, antidemokratik rejimlere tekrar dönüşün önüne set çekecek güvence mekanizmaları olarak tercih edilmiştir⁴⁹.

Esasında 1959 Anayasası ile kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemek üzere Anayasa Konseyi isimli bir yargı organı kurulmuştu. Fakat

---

zamanında bu mahkemelere sivil bir hâkim başkanlık etmektedir. Fakat her durumda askeri hâkimler çoğunlukta bulunmaktadır. Askeri hâkimlerin atanması, Savunma Bakanı'nin önerisi ve Askeri Yargı Konseyi'nin kararı üzerine Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile yapılmaktadır. Askeri hâkimlerin askeri hiyerarşiden bağımsız bir biçimde görev yapabilecekleri düzenlenmiştir. Fakat genel disiplin kuralları bu hâkimleri bağladığı gibi bunların emeklilik işlemleri de Savunma Bakanı'nin kontrolü altındadır (International Commission of Jurists, **The Independence and Accountability of the Tunisian Judicial System: Learning from the Past to Build a Better Future**, s. 52-53, <http://ici.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2014/05/Tunisia-Strengthen-Judicial-Independence-Report-2014-ENG.pdf>, E.T. 09.10.15). Bu açıdan, askerî yargı organlarının yürütme organından tam anlamıyla bağımsız olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Ayrıca Askeri Yargı Kanunu'nun 91. maddesi uyarınca; bayrağa ve orduya hakaret eden, ordunun haysiyetine ve şanına karşı hareketlerde bulunan, askeri disiplin ve hiyerarşiyi ortadan kaldırmaya çalışan kişilerin 3 yıla kadar hapsedileceği öngörülmüştür. Yani bu suçu işleyen kişiler sivil dahi olsalar askeri mahkemelerde yargılanacaklardır. İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin konuyla ilgili bir raporu için bkz. **Tunisia: Blogger Convicted by Military Court**, 6 Haziran 2015, <https://www.hrw.org/news/2015/01/06/tunisia-blogger-convicted-military-court>, E.T. 09.10.15.

⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özbudun, s. 158-168; Atar, Yavuz, **Demokrasilerde Anayasal Değişimin Dinamikleri ve Anayasa Yapımı**, Konya, 2000, s. 227-232.

bu organ, üyelerinin seçimi ve başvuru usulü itibariyle, devlet organlarını sınırlandırıp temel hak ve hürriyetleri korumak bir yana, rejimin otoriter karakterini pekiştiren yürütmenin bir aygıtı olmaktan öte bir anlam ifade etmiyordu. Nihayetinde bu makam geçici Cumhurbaşkanı'nın 2011 yılında çıkardığı kararname ile lağvedilmiştir⁵⁰. 2014 Anayasası ise oldukça geniş yetkilerle donatarak Anayasa Mahkemesi'ni yeniden düzenlemiştir.

b) Anayasa Mahkemesi'nin Yapısı

Anayasa Mahkemesi üyelerinin belirlenmesinde; yasama organı tarafından ve genellikle nitelikli çoğunluk oyuyla seçilme esasına dayanan seçim usulü ile yasama, yürütme ve yargı erkleri arasında bu yetkinin paylaşılması esasına dayanan karma usul olmak üzere iki temel usul bulunmaktadır⁵¹. Tunus'un, bu sınıflandırma içerisinde karma usulü benimsediği görülmektedir.

Anayasa Mahkemesi 12 üyeden oluşmaktadır. Cumhurbaşkanı, Temsilciler Meclisi ve Yüksek Hâkimler Kurulu'ndan her biri, üçü alanında uzman ve en az yirmi yıllık deneyime sahip kişilerden olmak üzere, dörder mahkeme üyesini belirleme yetkisine sahiptir (m.118/1, m.118/2).

Üyelerin görev süreleri dokuz yıldır. Her üç yılda bir mahkeme üyelerinin üçte biri yenilenir. Görev süresi sona ermeden önce mahkeme üyeliklerinde herhangi bir boşalma olması durumunda, atama süreci için öngörülen kurallara uyularak boşluk doldurulur (m.118/3). Başkan ve Başkan Yardımcısı, uzman üyeler arasından, mahkeme üyeleri tarafından seçilir (m.118/4). Üyelerin başka bir iş veya hizmet kabul etmesi yasaklanmıştır (m.119).

Anayasa Mahkemesi'ne üye seçme yetkisi yasama, yürütme ve yargı organları⁵² arasında eşit olarak paylaştırılmıştır. Anayasa Mahkemeleri, siyaset

⁵⁰ Pickard, Duncan, **Tunisia's New Constitutional Court**, Atlantic Council: Rafik Hariri Center for the Middle East, Nisan 2015, s. 1-2, http://www.Constitutionnet.org/files/tunisia's_new_constitutional_court.pdf, E.T. 09.10.15.

⁵¹ Kaboğlu, İbrahim Ö., **Anayasa Yargısı: Avrupa Modeli ve Türkiye**, Ankara, 2007, s. 33-36.

⁵² Şüphesiz Yüksek Hâkimler Kurulunu fonksiyonel açıdan bir yargı olarak nitelendirmek mümkün değildir. Fakat üyelerinin üçte ikisinin hâkimlerden oluşması ve temel görevinin hakîmlerin atama ve özlük işlerini gerçekleştirmek olması göz

ile hukukun keşiştiği bir noktada görev yapmaktadırlar⁵³. Bu açıdan söz konusu paylaşım, erkler arası dengeleri gözetmesi ve hiçbir makamın Anayasa Mahkemesi'ne tek başına nüfuz edebilmesine imkân vermemesi sebebiyle olumludur⁵⁴.

c) Anayasa Mahkemesi'nin Yetkileri

Tunus Anayasa Mahkemesi, sahip olduğu yetkilerin genişliği itibariyle klasik anayasa yargısı organlarından ayrılmaktadır. Anayasa Mahkemesi yalnızca yasama işlemlerinin anayasaya uygunluğunu denetlemekle yetkili bir organ olarak düzenlenmemiş; ona ayrıca ülke siyasetinde önemli etkileri olacak bazı konularda karar verme yetkisi de tanınmıştır. Anayasa Mahkemesi'nin sahip olduğu yetkiler aşağıda incelenmiştir.

1- Norm Denetimi Yapma

Anayasa Mahkemesi kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemeye yetkili tek merci olarak düzenlenmiştir. Bu açıdan diğer mahkemelerin anayasaya aykırı olduğunu düşündükleri kanunları ihmal edip doğrudan anayasa hükmünü uygulamalarının yasaklandığı söylenebilir. Anayasa Mahkemesi'nin anayasaya uygunluğunu denetleyeceği normlar; kanunlar, anayasa değişiklikleri, uluslararası anlaşmalar ve içtüzük değişikliklerinden ibarettir (m.120).

Kanunların anayasaya uygunluğunun denetim zamanı ile ilgili olarak önleyici denetim modeli tercih edilmiştir. Anayasa Mahkemesi, henüz kanun yürürlüğe girmeden önce anayasaya aykırılık iddiasını çözüme kavuşturmaktadır. Cumhurbaşkanı, Başbakan veya Temsilciler Meclisi'nin 30 üyesi, Temsilciler Meclisi'nin kanun tasarı veya teklifini kabul etmesinden itibaren 7 gün içerisinde Anayasa Mahkemesi'ne başvurmalıdır (m.120/1-1). Cumhurbaşkanı, Anayasa Mahkemesi karar vermeden önce kanunu onaylayıp Resmi Gazete'de yayımlatamaz.

önüne alınarak şekli kriter bağlamında bu kurulun yargısal bir merci olarak nitelendirilmesinde kanaatimizce herhangi bir mahsur yoktur.

⁵³ Tuñç, Hasan/Bilir, Faruk/Bülent, Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, 2011, s. 334.

⁵⁴ The Carter Center, s. 92.

Mahkeme norm denetimi ile ilgili kararını aykırılık iddiasının yapıldığı tarihten itibaren 45 gün içinde vermek zorundadır. Mahkeme bu süre içerisinde kararını vermez ise kanun tasarısını derhal Cumhurbaşkanı'na iletir. Cumhurbaşkanı, bu kanunu Resmi Gazete'de yayımlatıp yürürlüğe koyabilir (m.121).

Anayasaya aykırı bulunan kanun tasarıları, Meclis'e tekrar sunulmak üzere Cumhurbaşkanı'na gönderilir. Meclis, Anayasa Mahkemesi'nin kararını dikkate alarak kanun tasarısını yeniden düzenleyip kabul edebilir. Bu durumda Cumhurbaşkanı, yeni kanun tasarısının da anayasaya aykırı olduğunu iddia ederek Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilir (m.122).

Anayasaya uygunluk denetiminin yapılış usulü açısından iptal davasının yanı sıra somut norm denetimine de yer verilmiştir. Somut norm denetimi yolunun işletilebilmesi için davanın taraflarından birinin davada uygulanacak normun anayasaya aykırı olduğunu iddia etmesi gereklidir. Anayasa metninden, hâkimin söz konusu iddiayı bir talep dosyası haline getirip Anayasa Mahkemesi'ne iletmek dışında bir yetkisinin olmadığı anlaşılmaktadır. Somut norm denetiminde Anayasa Mahkemesi kararını üç ay içinde açıklamalıdır. Bu süre üç aylığına bir kez daha uzatılabilir (m. 123).

Normların anlamlarının kanun koyucu tarafından tek ve değişmez bir biçimde belirlenemeyeceği ve anlamlarının zaman içerisinde değişebileceğini varsayan dinamik yorum anlayışının⁵⁵ dikkate alınarak somut norm denetimi usulüne de yer verilmesi, anayasaya aykırı hale gelen normların hukuk düzeninden temizlenmesi açısından faydalı olmuştur. Fakat anayasaya aykırılık iddiasını sadece dava taraflarının ileri sürülebilmesi ve hâkimin ileri sürülen iddianın ciddiliği ile ilgili bir değerlendirme yapmasına izin verilmemesi bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Özellikle hâkimin iddianın ciddiliğini değerlendirememesi, Anayasa Mahkemesi'nin iş yükünü gereksiz bir şekilde artırbilecektir.

Anayasa değişiklikleri hem esas hem de şekil bakımından Anayasa Mahkemesi'nin denetimine tabidir. Temsilciler Meclisi Başkanı, tüm değişiklik tekliflerini anayasanın değiştirilmesi yasaklanan hükümlerine aykırı olup

⁵⁵ Oder, Bertil Emrah, **Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri: Hukuksal Yöntem Bilime Dayalı Karşılaştırmalı Bir Araştırma**, İstanbul, 2010, s. 225.

olmadığını incelemesi için Anayasa Mahkemesi'ne sunar. Bu açıdan anayasa değişikliği henüz teklif aşamasındayken zorunlu olarak Anayasa Mahkemesi'nin denetiminden geçer (m.144/1). Eğer Anayasa Mahkemesi'nin denetiminden geçen değişiklik teklifi parlamento veya halkoylaması yoluyla kabul edilirse, Anayasa Mahkemesi bu defa değişikliğin anayasa değişikliği için öngörülen şekil kurallarına uygun olup olmadığını denetler (m.120/1-2). Anayasa Mahkemesi'nin bu denetimleri yapabilmesi için herhangi bir makamın başvurusuna ihtiyacı bulunmamaktadır.

Tunus Anayasası'na göre, Temsilciler Meclisi tarafından onaylanan uluslararası anlaşmalar, normlar hiyerarşisinde kanun üstü ve anayasa altı bir seviyede yer almaktadır. Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanı'nın başvurusu üzerine, uluslararası anlaşmaların anayasaya aykırılığı iddialarını incelemekle görevlidir. Anayasa Mahkemesi'nin olası iptal kararlarının ülkenin uluslararası sorumluluğunun doğumuna sebep olmasını engellemek için, Cumhurbaşkanı'nın yasama onayından önce mahkemeye başvurusu esas benimsenmiştir.

Anayasa Mahkemesi'nin denetimine tabi diğer bir norm türü de içtüzük hükümleridir. İchtüzük hükümlerinin anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurma yetkisi Meclis Başkanı'na aittir⁵⁶. Anayasa Mahkemesi'nin içtüzük hükümlerini denetlerken, muhalefeti "Temsilciler Meclisi'nin önemli bir parçası" olarak niteleyen anayasanın 60. maddesini özellikle dikkate alması gerekecektir.

2- Yürütme Organı İçindeki Yetki Çatışmalarını Çözümüne Kavuşturma

Yeni Anayasa'da yarı başkanlık hükümet sisteminin tercih edilmesi, yürütme içerisinde yetki çatışmalarının yaşanması ihtimalini artırmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi milli güvenlik ve uluslararası ilişkiler alanlarında politika belirleme yetkisi Cumhurbaşkanı'na aittir. Diğer alanlarda ise esas yetkili kişi Başbakan'dır. Düzenleme bu şekliyle, hangi konunun hangi alana girdiğini, dolayısıyla hangi makamın o konuda karar almaya yetkili olduğunu belirlememektedir. Kaldı ki devletin faaliyet alanının oldukça genişlediği

⁵⁶ Uluslararası anlaşmalar ve içtüzük hükümleri ile ilgili Cumhurbaşkanı ve Temsilciler Meclisi Başkanı'nın Anayasa Mahkemesi'ne başvuru yapması bir mecburiyet değildir. İki makamında bu hususla ilgili takdir yetkileri bulunmaktadır (Pickart, s. 4).

günümüzde böyle bir belirleme yapmaya ne imkân ne de gerek vardır. Bu sebeple Başbakan ve Cumhurbaşkanı arasında çıkacak yetki uyuşmazlıklarının çözümü için Anayasa Mahkemesi'ne hakemlik görevi verilmiştir⁵⁷. Mahkeme, taraflardan birinin başvurusu üzerine olayı inceleyecek olup kararını bir hafta içinde açıklamak zorundadır (m.101). Yasama ile yürütme erki arasında, özellikle kanun alanıyla ilgili çıkacak uyuşmazlıklar hakkında Anayasa Mahkemesi'nin karar vermesi ise kabul edilmemiştir.

3- Olağanüstü Hal Döneminde Sahip Olduğu Yetkiler

Cumhurbaşkanı olağanüstü hal ilanına karar verdiği takdirde, aldığı tedbirlerle ilgili olarak Anayasa Mahkemesi'ni bilgilendirmek zorundadır. Olağanüstü hal ilanının üzerinden 30 gün geçtikten sonra, Temsilciler Meclisi'nin 30 üyesi yahut Meclis Başkanı, Anayasa Mahkemesi'ne başvurarak olağanüstü hal ilanını gerektiren sebeplerin devam edip etmediği ile ilgili karar vermesini mahkemeden isteyebilir. Mahkeme, kararını 15 gün içinde açıklamak zorundadır (m. 80). Anayasa Mahkemesi'nin olağanüstü hal ilanını gerektiren sebeplerin ortadan kalkmasına yönelik karar vermesi durumunda olağanüstü halin kendiliğinden kalkıp kalkmayacağı ile ilgili anayasadaki düzenleme açık değildir. Bu noktanın bir anayasa değişikliği ile açıklığa kavuşturulması faydalı olacaktır⁵⁸.

4- Diğer Yetkileri

Anayasa Mahkemesi'nin diğer yetkileri; bütçe tasarılarının anayasaya uygunluğunu denetlemek (m. 66), Cumhurbaşkanlığı makamının geçici veya daimi bir surette boşalmış olduğunu ilan etmek (m. 84) ve Temsilciler

⁵⁷ Fransız Anayasası'nda Anayasa Konseyi'ne, bir kanun teklifinin kanun alanına girip girmediği ile ilgili karar verme yetkisi tanınmıştır (m.41). Yürütme içerisinde yaşanacak yetki çatışmaları ile ilgili ise Anayasa Konseyi'nin karar verme yetkisi bulunmamaktadır. Fransa'da Cumhurbaşkanı-hükümet ilişkileri, yargı organlarının kararlarıyla değil bunların temsil ettiği siyasal akımların benzerlik veya farklılığına göre şekillenmektedir. Cumhurbaşkanı ile hükümetin aynı partiye mensup olmaları durumunda sistem başkanlık sistemine, aksi halde parlamenter rejime benzer şekilde işlemektedir (Özbudun, s. 140). Tunus Anayasası'nda bu yetki krizlerinin fiili duruma göre değil de yargısal süreçler izlenerek çözüme kavuşturulmasının öngörülmesi, hukuk devleti ilkesi bağlamında önemli bir adımdır.

⁵⁸ Pickart, s. 4.

Meclisi'nin Cumhurbaşkanı'nı anayasanın ağır bir biçimde ihlali sebebiyle suçlaması durumunda bununla ilgili karar vermekten (m. 88) ibarettir. Anayasa Mahkemesi'nin anayasa ile verilen diğer görevleri de yerine getirmesi gerektiği belirtilmiştir (m.120/2). Bu açıdan Anayasa Mahkemesi'nin görev alanını genişletmek için anayasa değişikliği yapılması gerekmektedir.

d) Anayasa Mahkemesi Kararlarının Niteliği ve Sonuçları

Anayasa Mahkemesi üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyuyla karar alır. Mahkemenin kararı yalnızca başvuruya konu hükümlerin anayasaya aykırı olup olmadığına yöneliktir. Kararlar gerekçeli olmak zorundadır ve Resmi Gazete'de yayımlanır. Mahkemenin kararları tüm makam ve mercileri bağlayıcı niteliktedir⁵⁹ (m.121).

DEĞERLENDİRMELER VE SONUÇ

Tunus Anayasası'nın devlet erkleri arasında dengeli bir paylaşım yaptığını ileri sürmek mümkün değildir. Kamu hukukundaki çağdaş eğilimlere uygun olarak yürütme erki yasama erki karşısında üstün bir konuma getirilmiştir. Fakat bu yapılırken yasama organının kanun yapma yetkisi dahi birçok açıdan kısıtlamalara tabi tutulmuştur.

İlk olarak; Temsilciler Meclisi'nin kanun çıkarabileceği alanlar, anayasada sınırlı sayım usulüyle belirlenmiştir. Geriye kalan alanlarda Başbakan, Temsilciler Meclisi'nin yetki devrine ihtiyaç duymaksızın kanun hükmünde kararnameler çıkarabilecektir. Ayrıca Meclis, kendi alanına dâhil konularda Başbakan'a kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisini devredebileceği gibi Meclis'in feshedildiği durumlarda Cumhurbaşkanı, Başbakan'a danışarak -sonradan Meclis'e sunulmak şartıyla- kanun hükmünde kararnameler de çıkarabilecektir.

⁵⁹ Anayasanın geçici hükümler bölümünde Anayasa Mahkemesi'nin oluşturulması ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. Buna göre, Anayasa Mahkemesi, ilk yasama seçimlerinin yapılmasından itibaren bir yıl içinde kurulmak zorundadır. Bu anayasanın ilanından itibaren üç ay içinde Ulusal Kurucu Meclis, organik bir kanun ile kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyecek geçici bir makam oluşturur. Bu makam; Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay Başkanları ile Başbakan, Cumhurbaşkanı ve Ulusal Kurucu Meclis Başkanları'nın hukuk uzmanları arasından atayacakları birer üyeden oluşur. Bu kurulun görev süresi, Anayasa Mahkemesi'nin kurulması ile sona erer (m.148).

İkinci sınırlama, Cumhurbaşkanı'nın sahip olduğu güçleştirici veto yetkisidir. Cumhurbaşkanı'nın veto ettiği olağan kanunlar Meclis üye tamsayısının salt çoğunluğu, organik kanunlar ise üye tamsayısının beşte üçünün oyuyla tekrar kabul edilebilir (m.81/3). Temsilciler Meclisi'nin parçalı yapısı düşünüldüğünde, Cumhurbaşkanı'nın istemediği kanunların kabul edilmesi imkânsız değilse de oldukça zor görünmektedir. Cumhurbaşkanı'nın yasama alanındaki yetkileri arasında kanun teklif etme ve kanunları referanduma götürme de yer almaktadır.

Son olarak, Anayasa Mahkemesi'nin Temsilciler Meclisi'nin işlemleri üzerindeki geniş denetleme yetkisi zikredilebilir. Anayasa Mahkemesi, kanun ve içtüzüklerin yanı sıra uluslararası anlaşmalar ile anayasa değişikliklerini de esas ve şekil bakımından denetleyebilecektir. Ayrıca olağanüstü hal ilanını gerektiren sebeplerin devam edip etmediği ile ilgili karar verme yetkisi, karşılaştırmalı hukuktaki genel uygulamanın aksine, Temsilciler Meclisi'ne değil Anayasa Mahkemesi'ne verilmiştir.

Demokrasiye geçiş aşamasındaki bazı ülkelerde yarı başkanlık sistemi, devlet otoritesinin sınırlandırılması ve özgürlüklerin korunması açısından bir güvence olarak tercih edilmiştir. Saf parlamenter rejimlerde, yürütme organı çift başlı olmasına rağmen Cumhurbaşkanı'nın hükümeti sınırlandırması mümkün değildir. Başkanlık sistemlerinde Başkan, yürütme gücünü tek başına elinde tutmaktadır. Yarı başkanlık sistemlerinde ise yürütmenin esas yetkili organı olan Bakanlar Kurulu, Meclis'in denetimine tabi olduğu gibi Cumhurbaşkanı'nın da etkisine açıktır. Yani yarı başkanlık sistemlerinde, geçmişten bu yana insan haklarına karşı gerçekleştirilen müdahalelerin sorumlusu olarak görülen yürütme organı, kendi içerisinde de bir sınırlamaya tabi tutulmaktadır. Fakat aynı zamanda bu hükümet sisteminin en sorunlu yanını da Cumhurbaşkanı ile hükümet arasında bir çatışmanın meydana gelmesi ihtimali teşkil etmektedir.

Tunus Anayasası, yürütme içerisindeki yetki krizlerinin yargısal ve siyasal mekanizmalar aracılığıyla çözüme kavuşturulmasına imkân tanıyan hükümler ihtiva etmektedir. Bu mekanizmalar arasında yargısal olanı, Anayasa Mahkemesi'nin hakemlik fonksiyonudur. Gerek Başbakan gerekse Cumhurbaşkanı, yürütmenin diğer kanadından gelebilecek yetki tecavüzlerine karşı Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilecektir. Siyasal mekanizma ise

hükümetin kolektif sorumluluğu yoluna gitmektir. Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasındaki uyumsuzluk, Meclis'in hakemliği yoluyla çözümlenebilecektir. Bunun için Başbakan hükümet adına Meclis'ten güvenoyu isteyebileceği gibi Cumhurbaşkanı da Meclis'ten hükümete olan güvenini yinelemesini isteyebilir. Hükümet güvenoyu aldığı takdirde Cumhurbaşkanı, psikolojik olarak geri adım atmak zorunluluğunu hissedecektir. Hükümetin güvenoyu alamaması durumunda ise uyumsuzluğun taraflarından biri mevcudiyetini yitireceği için tabiatıyla uyumsuzluk konusu da ortadan kalkacaktır.

Belirtilmesi gereken bir diğer nokta, Meclis'in çoğulcu yapısı ile hükümet istikrarını bir arada sağlamaya yönelik yöntemlere yer verilmiş olmasıdır. Bir yandan seçim sistemi olarak büyük küçük tüm siyasal akımların Meclis'te yer almasına imkân tanıyan nispi temsilin en büyük artık usulü benimsenmişken öte yandan Meclis içindeki çoğulcu yapının hükümet etkinliğine zarar vermemesi için Başbakan ön plana çıkarılmış; birçok konuda Bakanlar Kurulu'ndan bağımsız bir biçimde yetki kullanabilmesine müsaade edilmiştir.

Anayasada hükümet istikrarını sağlamak için rasyonelleştirilmiş parlamentarizm araçlarına yer verildiği görülmektedir. Hükümetin güvensizlik oyuyla düşürülebilmesi için üye tamsayısının salt çoğunluğunun güvensizlik oyu vermesi ve aynı çoğunlukla alternatif bir Başbakan adayının belirlenmesi gereklidir. Bu açıdan, hükümetin düşürülmesinin özel bir nisaba bağlanmasının yanı sıra yapıcı güvensizlik oyu usulüne de yer verilmiştir. Ayrıca güvensizlik isteminin yeterli çoğunluğun sağlanamaması sebebiyle reddedilmesi durumunda altı aylık bir süre için hükümet aleyhine tekrar güvensizlik önergesi verilmesi yasaklanmıştır.

Yeni Tunus Anayasası'nın getirdiği önemli yeniliklerden birisi de Anayasa Mahkemesi'nin, siyasi organların üzerindeki sahip olduğu geniş yargısal denetim yetkisidir. Tunus'un demokratik dönüşümünde, siyasiler ve çeşitli toplum kesimleri arasındaki uzlaşmacı yaklaşımın etkisini dikkate aldığımızda, Anayasa Mahkemesi'nin demokrasinin kurumsal teminatlarından biri olacağını söylemek mümkündür. Fakat mahkemeye tanınan olağanüstü yetkilerin uzun vadede meşruiyet tartışmalarının doğumuna sebebiyet vermesi de kaçınılmaz görünmektedir.

KAYNAKLAR

- Al Hanachi, Abdul Latif, "Tunisia's First Legislative Elections: Post-Revolution", **Al Jazeera Center for Studies**, 2 Ekim 2014.
- Al-Ali, Zaid/Donia Ben Romdhane, **Tunisia's New Constitution: Progress And Challenges to Come**, <https://www.opendemocracy.net/arab-awakening/zaid-al-ali-donia-ben-romdhane/tunisia%E2%80%99s-new-constitution-progress-and-challenges-to->, E.T. 08.09.2015.
- Atar, Yavuz, **Demokrasilerde Anayasal Değişmenin Dinamikleri ve Anayasa Yapımı**, Konya, 2000.
- Atar, Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, Konya, 2013.
- Ben Letaief, Mustapha, **Rule of Law Quick Scan Tunisia: Prospects and Challenges**, 2012. [http://www.hiil.org/data/sitemanagement/media/QuickScan Tunisia_051212_GK_digitaal.pdf](http://www.hiil.org/data/sitemanagement/media/QuickScan_Tunisia_051212_GK_digitaal.pdf), E.T. 24.08.15.
- Çam, Esat, **Çağdaş Devlet Sistemleri**, İstanbul, 2000.
- El Gannuşi, Raşid, **İslam Devletinde Kamusal Özgürlükler**, Tunç, Osman (Çeviren), İstanbul, Tarihsiz.
- Eroğul, Cem, **Çağdaş Devlet Düzenleri: İngiltere, Amerika, Fransa, Almanya**, Ankara, 2012.
- European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission), **Opinion on the Final Draft Constitution of the Republic of Tunisia, Opinion 733 / 2013**, 17 Ekim 2013.
- Fedtke, Jörg, "Comparative Analysis Between the Constitutional Process in Egypt and Tunisia –Lessons Learnt- Overview of the Constitutional Situation in Libya", **European Parliament Directorate General for External Policies of the Union: Directorate B**, 2014.
- Global Network for Rights and Development (GNRD) & International Institute for Peace, Justice and Human Rights (IIPJHR), **Joint Observation Mission to Tunisian Parliamentary Elections 2014: Report**, 21 Kasım 2014.
- Gözler, Kemal, **Devlet Başkanları: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi**, Bursa, 2001.

- Guellali, Amna, “The Problem with Tunisia’s New Constitution”, **World Policy Journal**, 3 Şubat 2014, <http://www.worldpolicy.org/blog/2014/02/03/problem-tunisia%E2%80%99s-new-constitution>, E.T. 30.08.15.
- Horchani, Ferhat, “Güçlü Ve Zayıf Yönleriyle 27 Ocak 2014 Tarihli Yeni Tunus Anayasası”, Duymaz, Erkan(Çeviren), **Anayasa Hukuku Dergisi**, C. 3, S. 6, Y. 2014, s.11-22.
- Human Rights Watch, **Tunisia: Blogger Convicted by Military Court**, 6 Haziran 2015, <https://www.hrw.org/news/2015/01/06/tunisia-blogger-convicted-military-court>, E.T. 09.10.15.
- International Commission of Jurists, **The Independence and Accountability of the Tunisian Judicial System: Learning from the Past to Build a Better Future**, <http://icj.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2014/05/Tunisia-Strengthen-Judicial-Independence-Report-2014-ENG.pdf>, E.T. 09.10.15.
- Kaboğlu, İbrahim Ö., **Anayasa Yargısı: Avrupa Modeli ve Türkiye**, Ankara, 2007.
- Köybaşı, Serkan, “Yeni Tunus Anayasası’nın Yazım Süreci Ve Sürecin Sonuca Yansımaları”, **Prof. Dr. Feridun Yenisey’e Armağan**, C. 2, İstanbul, 2014.
- Oder, Bertil Emrah, **Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri: Hukuksal Yöntem Bilime Dayalı Karşılaştırmalı Bir Araştırma**, İstanbul, 2010.
- Özbudun, Ergun, **Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı**, Ankara, 1993.
- Pickard, Duncan, **Tunisia’s New Constitutional Court**, Atlantic Council: Rafik Hariri Center for the Middle East, Nisan 2015, http://www.constitutionnet.org/files/tunisias_new_constitutional_court.pdf, E.T. 09.10.15.
- Tavana, Daniel/Alex Russell, “Tunisia’s Parliamentary & Presidential Elections”, **Project on Middle East Democracy (POMED)**, Ekim 2014.
- The Carter Center, **The Constitution-Making Process in Tunisia: Final Report**, 2014, http://www.cartercenter.org/resources/pdfs/news/peace_publications/democracy/tunisia-constitution-making-process.pdf, E.T. 26.08.15.

- Tumay, Murat, **Demokratik Anayasa Yapımı Dinamikleri: Tunus Anayasası Örneği**, Ankara, 2015.
- Tunç, Hasan/Bilir, Faruk/Bülent, Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, 2011.
- Yaşar, Nebahat, "Tunus Siyasetinde Yeni Döneme Doğru: 2014 Parlamento Seçimleri", **ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi**, No.14, Ekim 2014.
- Yaşar, Nebahat, **Reconsidering Durability of Authoritarian Regime and Possibilities of Democratization in Tunisia**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Orta Doğu Araştırmaları Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.